

Socialt kapital i ett diktatoriskt DDR?

En undersökning av det sociala kapitalets
påverkan på människorna som levt i fd. DDR

Jenny Eriksson

Luleå tekniska universitet

D-uppsats

Statsvetenskap

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Abstrakt

Den tyska återföreningen (1990) har kommit att påverka många människors liv och den hade många överraskningar i bagaget, både förbättringar men även försämringar.

I Tyskland pågår en ständig diskussion kring återföreningen och dess verkningar. Människor från forna DDR känner sig orättvist behandlade och många är besvikna över att politikernas löften inte kunnat infrias. Problemen som uppstått har successivt ökat och många ser återföreningen som ett misslyckat projekt.

Mitt syfte är att undersöka hur situationen för människorna såg ut samt huruvida det sociala kapitalet kan anses ha påverkat människorna i DDR. I arbetet undersöks vad socialt kapital är, vad socialt kapital innebär, *hur* det sociala kapitalet påverkade människorna samt om detta kapital hade en positiv eller negativ verkan på individerna.

Människorna i DDR levde i en odemokratisk stat i DDR-regimens ständiga kontrollsystem, som verkade psykiskt stressande för medborgarna. Majoriteten hade det dåligt ställt när man ser på det *ekonomiska*, men gott ställt när det gällde den *sociala biten*. Följden av kontrollsystemet blev att majoriteten av människorna slöt sig samman eftersom de upptäckte att de genom tillit, gemenskap och hjälpsamhet lättare kunde klara av den hårda vardagen som det innebar att leva i DDR. Gemenskapen som uppstod blev grunden till det sociala kapital som kom att dominera i DDR. Detta kapital påverkade människornas liv på många olika sätt och kom att tjäna som ett slags substitut för det odemokratiska samhälle som människorna levde i.

Många människor saknar idag den gemenskap (sociala kapitalet) de hade i DDR och många har svårt att komma tillrätta i det kapitalistiska, egoistiska och individuella Tyskland av idag.

Nyckelord: Socialt kapital. DDR – Östtyskland. BRD – Västtyskland. Återförening. Gemenskap.

Innehållsförteckning

Abstrakt

1. INLEDNING	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Syfte och frågeställningar	2
2. METOD OCH MATERIAL	4
2.1 Val av teori.....	4
2.2 Val av metod för empiri.....	4
2.3 Datainsamling	5
2.4 Avgränsning	5
2.5 Etiska aspekter	6
2.6 Kritik av primär- och sekundärkällor.....	6
2.7 Reliabilitet och validitet.....	7
2.8 Tidigare forskning.....	8
3. SOCIALT KAPITAL	9
3.1 Vad är socialt kapital?	9
3.2 Vad innebär socialt kapital?	9
3.3 Socialt kapital enligt Putnam	10
3.3.1 Samarbetets betydelse för det sociala kapitalet	11
3.4 Socialt kapital enligt Rothstein.....	12
3.4.1 Statens, organisationers, institutioners och nätverkens betydelse	14
3.4.2 Rothsteins kritik mot Putnam	14
4. SOCIALT KAPITAL OCH DDR	16
4.1 Vardagsliv och gemenskap i DDR.....	16
4.2 Medborgarnas engagemang	16
4.3 Arbete och jämställdhet	17
5. RESULTAT AV EMPIRISK UNDERSÖKNING.....	19
5.1 Vardagsliv och gemenskap i DDR.....	19
5.2 Engagemang i organisationer och nätverk.....	20
5.3 Allas rätt till arbete.....	21
5.4 Ekonomi och levnadsstandard.....	21
5.5 Återförening och arbetslöshet.....	22
6. SLUTSATSER	24
7. ANALYS OCH DISKUSSION	26

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

BILAGOR

Bilaga 1.

Undersökning 1. Intervjufrågor - *Är kvinnorna från DDR återföreningens förlorare? En undersökning av kvinnornas situation i DDR samt hur den förändrats.*

Bilaga 2.

Undersökning 2. Intervjufrågor - *Warum die Wiedervereinigung keine Wiedervereinigung geworden ist - War es besser zu DDR-Zeiten?*

Bilaga 3.

Beskrivning av tillvägagångssätt för intervjuerna.

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Den 7 oktober 1949, grundades DDR på det sovjetiska ockupationsområdet. Berlinmuren och taggtrådstängsel som upprättades 1961 tvingade människorna i Östtyskland (DDR)¹ och Västtyskland (BRD)² att leva under helt skilda förhållanden. I Östtyskland utvecklades socialism med planekonomi och i Västtyskland demokrati med marknadsekonomi. Skillnaderna var mycket omfattande både när det gällde statsskick men även hur medborgarnas vardag såg ut i de respektive delarna. Under 40 långa år satte DDR sin prägel på människorna.

Den tyska återföreningen 1989/1990 var mycket efterlängtat, men slog ner som en blixtnad från klar himmel, knappt hade ordet *resefrihet* nämnts, så var människorna i full gång med att packa väskor, riva murar och stängsel som skilde öst från väst. Många trodde att beslutet om resefrihet var tidsbegränsat och ville ge sig av till Västtyskland så fort de kunde, innan gränserna återigen skulle stängas.

Det jublades, skålades, dansades och innevånarna från Östtyskland togs emot av glada västtyskar.

På västsidan tas östtyskarna emot av jublande Berlinbor. [...] Vin och öl flödar. Vilt främmande människor omfamnar varandra, dansar och sjunger så en dag, så en underbar dag (Holmlund, Lundin 1990: 68f).

I och med återföreningen fick ca 16 miljoner östtyskar över en natt ställa om sig från att ha levt i socialism till att leva i en demokrati, en omställning som inte varit odramatisk. För västtyskarna medförde inte själva återföreningen stor omställning när det gällde medborgarnas tillvaro men för östtyskarna kom återföreningen att betyda desto större omställning.

Den 3 oktober 1990 blev officiellt datum för den tyska återföreningen. Politiker lovade att ekonomin i Östtyskland³ snabbt skulle likställas ekonomin i Västtyskland och arbetslösheten skulle minska. Ganska snart utbyttes glädjuset mot missnöje när människorna förstod att politikernas löften inte var genomförbara, i alla fall inte under den närmaste tiden som de utlovade bla.

¹ DDR – Deutsche Demokratische Republik.

² BRD – Bundesrepublik Deutschland.

³ Ekonomin i Östtyskland var mycket dålig och försämrades successivt under DDR's levnadstid. Under de sista åren var ekonomin så dålig att DDR ansågs vara i konkurstillstånd.

eftersom det inte existerade någon policy för *hur* återföreningen skulle genomföras (März 2001: 201). ”I den ekonomiska historien har en åtgärd med sådana konsekvenser sällan förberetts med så liten förtänksamhet” (Marsh 1995: 85). Gerhard Fels, chef för Institut der deutschen Wirtschaft, förutspådde svårigheterna som skulle komma: ”Vi vet hur man genomför hjärttransplantationer, njurtransplantationer, levertransplantationer. Men här ska vi byta alla organ på en gång” (Marsh 1995: 73). Ända fram till år 1991 förutsåg forskare och statsanställda endast positiva verkningar av återföreningen, men successivt blev biverkningarna mer och mer synliga (Ibid: 74).

Nu har 16 år gått sedan Tyskland blev ett återförenat land, det har varit 16 långa år av positiv anda som ändrats till negativ anda – framtidstron har bytts mot en *det var bättre förr anda*. Omställningen för människorna har varit stor, större än politiker och experter någonsin kunnat förutspå.

Berlinmuren och alla stängsel har för länge sedan rivits ned, men nya problem har uppstått i form av nya murar, denna gång inte på statlig nivå utan snarare på individ nivå - i människornas huvuden (Grix, Cooke 2002: 61ff). Undersökningar bekräftar att *klyftan* mellan fd. öst- och västtyskar ökar och ett tecken på detta är att 80 procent av fd. östtyskarna (2001) ansåg att de känner sig som andraklassens medborgare och ungefär lika stor andel tror att alienationen ökar istället för minskar (Thumfart 2001: 39-40/2001).

Kanske borde fler ha beaktat Till Neckers⁴ tankegångar när han sade: ”När solen skiner ser man inte hålen i taket [...] Vi borde reparera taket i tid – medan det ännu är vackert väder” (citerad, Marsh 1995: 115). Kanske hade återföreningen för många då blivit mindre smärtsam.

1.2 Syfte och frågeställningar

Enligt *teorin* brukar det påstås att ett samhälle har tre slags tillgångar; fysiskt kapital (verktyg, byggnader etc.), humankapital (kunskaper och färdigheter) och socialt kapital (Putnam 2001b: 8f).

Fysiskt kapital har med fysiska föremål och humankapital med enskilda individers egenskaper att göra, socialt kapital däremot med band mellan individer - sociala nätverk och de normer för ömsesidighet och pålitlighet som uppstår ur dem (Ibid: 18).

Fysiskt kapital och humankapital skiljer sig från socialt kapital eftersom socialt kapital inte kan ägas av någon individuell person utan står i relation till andra människor (Rothstein 2003: 15). Det sociala kapitalet har inte fått tillräcklig uppmärksamhet när demokrati och ekonomisk tillväxt har undersökts trots att det sociala kapitalet är demokratins grundbult (Putnam 2001b: 8f) samt en viktig

⁴ Ordförande i BDI – Bundesverband der Deutschen Industrie (förbund som företräder industrins ekonomiska intressen) mellan åren 1987-1990 samt 1992-1994.

ingrediens när det gäller att få ett fungerande samhälle enligt Putnam. Detta betyder inte endast att det statliga planet är genomtänkt och fungerar utan även att människorna trivs i sitt samhälle. Desto mer samarbete och gemenskap som finns i samhället desto mer tillfredsställda är dess medborgare och desto högre är det sociala kapitalet.

Med anledning av detta ska jag i min uppsats fokusera på just fenomenet socialt kapital där mitt syfte är att undersöka hur situationen för människorna såg ut samt hur tillvida det sociala kapitalet kan anses ha påverkat människorna i DDR. Syftet ska besvaras genom följande frågeställningar:

- Vad är socialt kapital?
- Vad innebär socialt kapital?
- Hur påverkade det sociala kapitalet människorna i DDR?
- Hade det sociala kapitalet en positiv eller negativ verkan på individerna?

2. Metod och material

2.1 Val av teori

Jag är väl medveten om att det inte endast finns *ett* korrekt svar på mitt syfte och att det kan finnas många olika faktorer som spelar in. Med hjälp av Robert Putnam (1996, 2001) och Bo Rothstein (2003) har jag studerat socialt kapital och medborgarskap. Därutöver har Hanifans definition av socialt kapital använts eftersom hans definition är en av de första definitionerna som blivit känd.

Putnam lägger stor vikt vid förtroende, normer och nätverk i samhället och anser att man med hjälp av dessa kan mäta socialt kapital. Människornas normer, attityder och beteenden är orsaker till att de börjar samarbeta - gemenskap och ömsesidighet uppstår. Rothstein menar att hänsyn även måste tas till en kvalitativ och en kvantitativ ansats när socialt kapital studeras. Han fruktar den sociala fällan som uppstår när människorna väljer att inte samarbeta.

Putnams bok *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien* (1996) handlar om medborgaranda och socialt kapital i Italien, men resonemanget som förs är även användbar på andra länder än Italien. *Den ensamme bowlaren den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse* (2001) beskriver socialt kapital i USA. Jag har använt mig av de delar som allmänt behandlar ämnesområdet och således kan appliceras på andra länder. *Gesellschaft und Gemeinsinn* (2001) beskriver socialt kapital i åtta olika länder där jag koncentrerat mig på delarna som handlar om Tyskland. Bo Rothsteins bok *Sociala fällor och tillitens problem* (2003) har använts där han beskriver sin syn på socialt kapital. Även han är en forskare med hög kompetens inom området, som forskat kring socialt kapital och hur det påverkar människorna. Ytterligare en orsak till att jag valt Rothstein är eftersom han ifrågasätter Putnams teorier.

Teoretikerna presenteras var för sig i uppsatsen för att underlätta för läsaren att följa de olika resonemangen.

2.2 Val av metod för empiri

Min empiriska undersökning genomförs med hjälp av djupintervjuer (kvalitativ metod) eftersom jag vill fånga människornas egna subjektiva åsikter och tankar. Som komplement till mina intervjuer har jag även gjort litteraturstudier inom ämnesområdet.

Mitt mål är inte att kunna göra sociologiska generaliseringar, utan med hjälp av den empiriska studien, litteraturstudierna samt den teoretiska delen strävar jag efter att kunna uppnå mitt syfte samt svara på frågeställningarna. Även om jag inte kan göra generaliseringar är mina resultat viktiga för att belysa situationen i DDR. Detta kan i sin tur leda till en ökning av människornas förståelse för hur människornas liv var utformat i DDR och hur det sociala kapitalet påverkade människorna. Eventuellt kan detta även hjälpa människor att med hjälp av information, få ökad förståelse för andra kommunistiska länder och deras medborgare.

För att kunna svara på mina frågeställningar kommer jag att använda mig av en bottom-up ansats, precis som Putnam (2001) även förordar, eftersom intervjuer ger mig tillgång till specifik information samt är det enda sättet att i mitt fall få fram relevant information om individernas egna upplevelser samt åsikter.

2.3 Datainsamling

Uppsatsen har genomförts med en kombination av primär- och sekundärdata. Jag har strävat efter att använda mig av primärdata eftersom dessa är mest pålitliga. Sekundärdata har dock använts eftersom jag tvingats använda litteratur som bygger på tidigare forskningsresultat. Putnams undersökningar har ibland gjorts med hjälp av andra forskare och deras undersökningar, varefter jag inte kunnat använda ursprungskällan. Jag anser dock Putnams verk vara av stor vikt för min studie och kan inte välja bort dessa pga. denna problematik. Dessutom har Putnam använt sig av en tvåkällsregel som innebär att *han* inte återger någon uppgift om han inte kunnat hitta två källor, som oberoende av varandra, kommit fram till samma resultat. Därutöver bifogar han utförliga uppgifter som kan hjälpa läsaren att förstå tolkningar samt därmed även lättare avgöra materialets pålitlighet. I olika studier av socialt kapital hänvisas ofta till de författare jag valt vilket visar på författarnas aktualitet och acceptans inom ämnesområdet.

Min empiriska studie bygger på mina två tidigare genomförda kvalitativa undersökningar (information om tillvägagångssätt gällande intervjuerna bifogas som bilaga) i ämnet statsvetenskap: *Är kvinnorna från DDR återföreningens förlorare?* En undersökning av kvinnornas situation i DDR samt hur den förändrats” samt i ämnet tyska: *Warum die Wiedervereinigung keine Wiedervereinigung geworden ist - War es besser zu DDR-Zeiten?*

2.4 Avgränsning

I den empiriska delen sker en avgränsning genom ålder eftersom den bygger på intervjuer med personer födda mellan åren 1926-1967 som samtliga vuxit upp i

DDR och var minst 20 år gamla vid återföreningen. När jag talar om jämställdhet menar jag jämställdhet inom yrkesverksamheten. Min avsikt är inte att undersöka hur det var ställt med jämställdheten inom andra områden, därmed inte sagt att dessa skulle vara ointressanta att undersöka. Ytterligare en avgränsning sker genom att denna studie är koncentrerad kring hur situationen i DDR såg ut och ämnar inte att göra en jämförelse över mängden socialt kapital i DDR och mängden socialt kapital i dagens Tyskland. Trots detta kommer jag i vissa hänseenden vara tvungen att informera om hur situationen ser ut i dagens Tyskland eftersom det är en nödvändighet för att läsaren ska få tillräcklig information och således kunna sätta sig in i ämnet.

2.5 Etiska aspekter

Eftersom informanterna levt under ständig kontroll av DDR regimen ansåg jag det vara av stor vikt att redan i frågeformuläret försäkra att allt material ska behandlas konfidentiellt och med största respekt samt att samtligt material efter avslutad studie ska förstöras.

Intervjuerna genomfördes i anslutning till mina två c-uppsatser vid Södertörns högskola. Eftersom jag (i inledningen av frågeformuläret) meddelade informanterna att undersökningen var avsedd för c-uppsatser vid Södertörns högskola har jag valt att återigen kontakta mina informanter för att få deras tillåtelse att använda materialet även för denna uppsats. Samtliga informanter gav sitt samtycke till detta.

2.6 Kritik av primär- och sekundärkällor

Eftersom mina tidigare två genomförda undersökningar använts kan naturligtvis kritik riktas mot frågorna (bifogas som bilagor) som hade kunnat formuleras annorlunda om de genomförts för just denna undersökning. Frågorna var dock av så allmän karaktär och informationen mycket utförlig vilket medförde att de även utan problem kan ligga till grund för denna uppsats.

21 kvinnor och 9 män har intervjuats. Anledningen till att dubbelt så många kvinnor som män ligger till grund för mina undersökningar beror på att den ena uppsatsen handlade om *hur kvinnornas situation såg ut i DDR samt hur situationen förändrats efter återföreningen*. Den andra uppsatsen handlade om *varför återföreningen inte blivit en återförening* (11 kvinnor och 9 män). Jag är väl medveten om att detta *kan* ha spelat roll för de resultat jag fått eftersom det kan finnas skillnader i hur de olika könen uppfattat samt påverkats av återföreningen. Med anledning av min undersöknings begränsade omfattning (jag strävar inte efter att kunna göra sociologiska generaliseringar) hade samma kritik

även kunna riktats mot en undersökning med en jämn könsfördelningen. Det finns alltid aspekter som *kan* ha påverkat resultaten och man kan alltid ifrågasätta resultaten av en förhållandevis *liten* undersökning. En aspekt vilket stärker mitt arbete är att nästan alla kvinnor var yrkesverksamma i DDR – de hade större möjligheter att få ett högt socialt kapital än vad de haft om de varit hemmafruar. Även om detta bara är *en* del som kan påverka det sociala kapitalet så är det ändå en viktig del att ta i beaktning. Med anledning av detta har jag därför, trots denna problematik, valt att använda mig av mina tidigare genomförda undersökningar.

Samtliga frågeformulär var skrivna på tyska och intervjuerna genomfördes på tyska. Eftersom tyska inte är mitt modersmål *kan* språket leda till felaktigheter. Jag har dock stor kunskap både när det gäller det tyska språket och kulturen, därmed anser jag inte att detta varit ett hinder eller lett till felaktigheter.

Jag har strävat efter att förhålla mig objektiv till informanternas svar. I den utsträckning det varit möjligt har intervju svaren jämförts med annat material inom ämnet. Samtliga frågor var öppna frågor och på detta sätt har jag fått tillgång till extra omfattande material som hade varit svår att få om jag endast använt mig av slutna frågor.

Vid användande av sekundärdata måste man vara medveten om att de *kan* vara feltolkade samt att det inte är enkelt att kontrollera deras sanningshalt. För att kringgå denna problematik har jag använt litteratur från flera olika källor. Hänsyn har dessutom tagits till dessa tre aspekter: *samtidskrav* – endast aktuella källor i det valda ämnet har använts, informationen har återgivits direkt till mottagaren och jag har undersökt var och när den aktuella källan tidigare presenterats. *Tendenskritik* – uppgiftslämnarna samt deras intressen har alltid undersökts. *Beroendekritik* – källornas sinsemellan beroende har undersökts (Eriksson, Wiedersheim 1997: 124ff). När det gäller Internetkällorna har jag varit kritisk vid hantering och analys, undersökt när senaste uppdateringen av nätplatsen skett samt vem som är ansvarig. ”De källkritiska problemen på Internet handlar alltså många gånger om att hitta källor som inte alls är primärkällor, men som ändå är bra källor” (Internet 1).

2.7 Reliabilitet och validitet

Hög reliabilitet är viktigt och jag har eftersträvat att behandla allt material samt alla resultat objektivt (Svenning 2000: 126ff). För att komma runt problematiken med intervjuareffekt valde jag att skicka ut frågeformulär (som fylldes i och returnerades) innan jag träffade informanterna (Svenning 2000: 29). Jag har själv gjort samtliga frågeformulär, fördelat dessa samt genomfört intervjuerna vilket minskar problem som uppstår med flera olika intervjuare.

Mina val angående informanternas ålder, ursprung och social tillhörighet var väl genomtänkta för att få hög validitet. Allt för unga personer hade inte haft lika mycket erfarenheter av det sociala kapitalet vilket hade lett till brister i validiteten.

En fördel med kvalitativ undersökning är att validiteten kan ökas under tiden undersökningen pågår, tack vare kompletteringsmöjligheter. Jag har dock genom mina informanter fått tillräcklig information samt inte haft något bortfall och således inte behövt göra kompletteringar. Genom att jag använder mig av flera olika författare, både i den teoretiska och empiriska delen, blir reliabiliteten och validiteten hög.

Jag har strävat efter att öppet redovisa val av metod, överväganden, hur informanterna valts ut och bifogar relevant material som bilagor. Detta ger läsaren möjlighet att kontrollera arbetet och jag uppnår därmed hög intern validitet (Eriksson 2005a).

2.8 Tidigare forskning

Socialt kapital har nämnts under en lång tid av forskare inom olika ämnesområden. Exempelvis sociologen Pierre Bourdieu har forskat kring ämnet socialt kapital och hävdar att det finns flera olika kapitalformer (symboliskt kapital) som kan förvandlas till andra kapitalformer. Habitus – relationer mellan individers positioner i det sociala rummet är det han koncentrerat sig på där några av hans kända verk är *Praktiskt förnuft* (1999) och *Distinction* (2000). Under de senaste åren har mycket forskning skett inom statsvetenskapen där b.l.a. Robert Putnam genomfört många olika undersökningar om socialt kapital. När Putnam skrev *Den fungerande demokratin*, gjordes studier under ett flertal år för att undersöka hur det såg ut med socialt kapital och medborgarandan i Italien. I Sverige har Bo Rothstein gjort framgångsrika arbeten som även de behandlar det sociala kapitalet.

Eric Urslaner och Gabriel Badescu har genom verket *Social Capital and Democratic Transition* (2003) bedrivit forskning om hur de post-kommunistiska länderna lyckats med att anamma västländernas samhällsmodeller. Francisco Herreros är en känd forskare som med sitt verk *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* (2004) beskriver det sociala kapitalets mekanismer och vikten av tilltro bland medborgarna. Världsbanken har forskat kring det sociala kapitalets betydelse samt hur det sociala kapitalet påverkar fattigdomsbekämpning och demokrati (Internet 2). I Tyskland pågår forskning bl.a. av Susanne Meyer vid The Social Capital Foundation (TSCF) som forskar kring *Social Capital and Crime: An Empirical Investigation for Germany* (2005) för att jämföra och förklara varför det sociala kapitalet är högt i vissa länder medan det är relativt lågt i andra länder samt hur det sociala kapitalet påverkar människorna.

Ämnesområde är i allra högsta grad relevant och kontinuerligt tillkommer ny forskning vilket jag anser vara positivt, eftersom det är mycket viktigt att fylla de informationsluckor som finns.

3. Socialt kapital

3.1 Vad är socialt kapital?

Enligt Putnam definierar Hanifan det sociala kapitalet enligt följande:

[...] dessa påtagliga substanser som är viktiga i människors dagliga liv: god vilja, gemenskap, medkänsla och umgänge bland individer och familjer som bildar en samhällelig enhet ... Individen är hjälplös socialt om han lämnas ensam. ...Om han får kontakt med sin granne och de båda sedan får kontakt med andra grannar ackumuleras det sociala kapitalet, vilket kan komma att omedelbart tillfredsställa hans sociala behov och ge upphov till en samhällskraft som räcker för att i betydande mån förbättra levnadsförhållandena i hela det samhälle där han bor. Det gynnas i sin helhet av att alla dess delar samarbetar, samtidigt som individen i sina förbindelser varseblir fördelarna med grannarnas hjälp, medkänsla och gemenskap (citerad Putnam 2001b: 19).

Socialt kapital kan sägas vara summan av det förtroende och den respekt personer i ens omgivning har för en (Internet 3) och det är ett slags kapital som ökar ju mer vi slösar med det. "Socialt kapital i form av förtroende, normer och nätverk är självförstärkande och ackumulativa" (Putnam 1996: 213). Exempel på socialt kapital är arbetskamrater, grannar, vänner och bekanta som vi umgås med och hjälper när någon behöver hjälp. Människorna i ett samhälle med hög medborgaranda är ärliga mot varandra och förväntar sig även ärlighet i gengäld. Samhällen med låg medborgaranda innefattar medborgare som saknar tillit och förtroende mot de andra medborgarna. Genom att samarbeta kan medborgarna uppnå mål som annars skulle vara svåra eller omöjliga att uppnå (Ibid: 134f). Om det finns en hög grad av förtroende i samhället resulterar det ofta i en hög grad av samarbete mellan medborgarna, vilket även är ett bevis för ett högt socialt kapital (Ibid: 201ff).

3. 2 Vad innebär socialt kapital?

Redan 1916 skrev Hanifan, enligt Putnam, om betydelsen och nödvändigheten av en återupplivelse av människornas medborgaranda för att säkra demokratins överlevnad, därmed var begreppet *socialt kapital* stiftat. När Hanifan definierade socialt kapital menade han alla egenskaper som vi stöter på i vår vardag såsom; god vilja, gemenskapskänsla, medkänsla och social samvaro mellan enskilda

personer och mellan familjer, detta leder till att det uppstår en *enhet* i samhället. Enligt Hanifan är den enskilda människan hjälplös om han inte har kontakt med andra människor i samhället. När vi kommer i kontakt med andra ökar vårt sociala kapital och vi kan då tillgodogöra oss våra samhälleliga behov. Människor kan både få privata och offentliga fördelar med socialt kapital och alla i samhället profiterar från samarbetet och gemenskapen om det sociala kapitalet förvaltas på ett bra sätt. När människorna har medkänsla för varandra, delar glädje och sorg, umgås med varandra är de även mer villiga att hjälpa andra som har problem. Om människorna lever i samklang med varandra är det sociala kapitalet högt (Putnam 2001a: 17).

När vi nu har klart för oss vad socialt kapital är samt vad det innebär kan vi fortsätta med Putnam, en av de mest omtalade forskarna och se på hur han definierar socialt kapital och vilka aspekter han anser vara av störst vikt.

3. 3 Socialt kapital enligt Putnam

Putnam definierar det sociala kapitalet som ”inslag i samhällsorganisationen, tex. förtroende, normer och nätverk, som kan förbättra samhällseffektiviteten genom att underlätta samordnade operationer” (Putnam 1996: 201). Människor vi umgås med tillhör en del av vårt sociala kapital på samma sätt som ex. våra släktingar, kamraterna i skolan, individerna i de föreningar vi är medlemmar i, bekanta på Internet, pokerspelare som vi träffar regelbundet, människor vi har kontakt med genom arbetet osv. (Putnam 2001b: 21). ”Likt slantar i en spargris är vart och ett av dessa möten en liten investering i socialt kapital.” (Ibid: 97).

Han betonar även vikten av medborgaranda i samhället vilket leder till att många nya föreningar uppstår och många medborgare engagerar sig. Detta kallar han för ett slags samhällskontrakt som inte bygger på juridiskt utan snarare på ett moraliskt samarbete. De som betar sig illa straffas inte enligt lagboken utan istället måste de räkna med att bli uteslagna ur nätverket (Putnam 1996: 220). Medborgargemenskap frodas i samhällen om medborgarna samarbetar samt ser varandra som jämlikar där alla måste ta sitt ansvar även för andra medborgare (Ibid: 109) och vår sociala tillit baseras på vad vi upplevt under vår livstid, speciellt i barndomen (Putnam 2001b: 149).

Genom ett antal begrepp definierar han det sociala kapitalet; *normer* (ömsesidighet), *attityder* (tillit) samt *beteende* (deltagande). Han ser detta som anledningen till att människorna väljer att samarbeta och därmed uppstår även en ömsesidighet mellan de inblandade, de har förtroende för varandra.

Enligt Putnam har det sociala kapitalet ”en individuell och en kollektiv aspekt, ett privat och ett offentligt ansikte” (Ibid: 19) vilket han förklarar genom att vi skaffar oss nya vänner och bekanta och sluter oss samman för att vi får fördelar av samarbetet. Efterhand upptäcker vi vad samarbetet leder till, vilka fördelar vi får och då ingår vi mer än *gärna* i olika slags nätverk. Eftersom både den som investerar i det sociala kapitalet och alla de som befinner sig runtomkring får

vinster av samarbetet sägs det sociala kapitalet vara privat och offentligt på en och samma gång (Putnam 2001b: 19ff).

Han ser det sociala kapitalet och medborgarengagemang vara spridda över olika delar av samhället: *deltagande inom det politiska- och offentliga området. Deltagande i lokalsamhälleliga institutioner*: fackföreningar och yrkessammanslutningar. *Deltagande i informella band*: bowlingklubbar, sportorganisationer osv. *Mönster i förtroende*: välgörenhet, ideellt arbete, hederlighet, ömsesidighet, tillit osv. (Ibid: 27). Dessa olika delar används sedan för att mäta mängden socialt kapital i samhället. Genom att mäta människornas villighet att hjälpa varandra kan det sociala kapitalet mätas, för att öka det sociala kapitalet måste alla arbeta mot samma mål. För samhället är det viktigt att invånarna visar ömsesidighet och tillit mot varandra eftersom misstänksamhet mellan invånare bidrar till ett ineffektivt samhälle (Ibid: 142). Experiment gjorda av psykologer har visat att individer med hög tillit till andra även själva är ärliga och människor som är misstänksamma mot andra är själva ofta opålitliga.

3.3.1 Samarbetets betydelse för det sociala kapitalet

Putnam återger sociologen Claude S. Fischer tankar om att det sociala kapitalet är mycket viktigt för alla människor "Sociala nätverk är viktiga hela livet, ofta när man ska skaffa arbete, oftare när man behöver en hjälpande hand, kamratskap eller en axel att gråta mot" (citerad, Putnam 2001b: 19). Täta sociala kontakter (aktiviteter i nätverk) bidrar till att vi får en slags medkänsla för andra människor och vi ändrar vårt eget beteende för att passa in bland övriga medborgare. Ömsesidigheten ökar – jag gör något för dig, även om jag inte direkt får och inte heller förväntar mig att få något tillbaka av dig. När jag däremot behöver hjälp finns någon där för mig (Putnam 1996: 220). Risken att vi behandlar varandra dåligt minskar när vi tillsammans försöker uppnå vara mål, genom samarbete uppnås målen lättare. Socialt kapital har visat sig påverka människor positivt där människor med högt socialt kapital sägs vara lyckligare och psykiskt friskare (Putnam 2001a: 21ff). Putnam poängterar att socialt kapital inte alltid leder till något positivt utan även kan ha negativa verkningar. Exempel på negativt socialt kapital är terrorgrupper som med sitt höga sociala kapital påverkar omgivningen negativt. Det är viktigt att förstå det sociala kapitalets *orsak och verkan*. Nätverk kan betyda fördelar för de som befinner sig inom nätverket men samtidigt nackdelar för de som befinner sig utanför som i fallet med terrorgrupperna (Ibid: 24ff). Han menar även att en stark stat kan vara en orsak till att det sociala kapitalet försvagas eftersom banden mellan människorna försvagas och detta påverkar även det sociala förtroendet som finns mellan människorna (Putnam 2001b: 297).

Putnam ser arbete utanför hemmet som en faktor som gynnar samhällsengagemanget eftersom individerna lär känna nya personer. Kvinnor som

inte förvärvsarbetar (hemmafruar) blir ofta mer socialt isolerade från omgivningen eftersom de inte har lika lätt att knyta nya kontakter (Putnam 2001b: 206).

I de länder där den fackliga anslutningen inte är frivillig anses av Putnam vara av ”föga betydelse för den medborgerliga samhörigheten” (Putnam 1996: 130). Människor som känner gemenskap med andra sägs vara (psykiskt) friskare, demokratin gynnas om människorna är engagerade, och barn som växer upp i samhällen med ett högt socialt kapital har bättre förutsättningar för att inte råka illa ut eller hamna i kriminella kretsar (Putnam 2001b: 311).

Summering: Putnam ser det sociala kapitalet som olika egenskaper vi människor har (ex. olika nätverk normer och tillit) som hjälper oss att samarbeta för allas bästa. Medborgaranda ökar aktiviteten i samhället vilket även gynnar det sociala kapitalet. Alla är jämlikar och måste ta sitt eget ansvar och handla för det gemensamma bästa. Genom ett antal begrepp definierar han socialt kapital: *normer* (ömsesidighet), *attityder* (tillit) samt *beteende* (deltagande). Sociala nätverk har ett värde i sig, nätverken är själva kärnan i teorin. Putnam menar att socialt kapital och medborgarengagemang finns spridda i olika slags delar av vårt samhälle: *deltagande inom det politiska- och offentliga området, deltagande i lokalsamhälleliga institutioner, deltagande i informella band, mönster i förtroende* vilka används för att mäta socialt kapital och de två viktigaste ingredienserna socialt kapital är ömsesidighet och tillit. Putnam ser en stark stat som orsak till att det sociala kapitalet blir svagare.

När vi nu har klart för oss hur Putnam resonerar kring socialt kapital ska vi med hjälp av Rothstein ytterligare få en infallsvinkel samt titta på hur han definierar socialt kapital, vilka aspekter han anser vara viktigast samt hans kritik mot vissa delar i Putnams teori.

3.4 Socialt kapital enligt Rothstein

Enligt Rothstein består definitionen socialt kapitalt av två olika begrepp: *social* – visar på att relationerna mellan människorna är det viktiga, *kapital* - visar på att det finns en tillgång som människor eller organisationer kan använda.

Socialt kapital har en kvantitativ och en kvalitativ ansats när det gäller den individuella nivån. Den kvantitativa ansatsen visar antal sociala kontakter (starka eller svaga) som olika personer har och som kan användas för personlig utveckling eller för att avancera (ex. har en arbetslös person större chans att hitta ett arbete om han har ett stort socialt nätverk). Han menar att man inte endast kan undersöka människornas antal sociala kontakter utan hänsyn måste även tas till ”deras kvalitativa karaktär i form av graden av tillit som de innefattar.” (Rothstein 2003: 111).

Rothstein citerar Sztompka när han förklarar vad han menar med tillit: ”förhoppning om andra aktörers framtida pålitlighet” (citerad, Ibid: 111) och det finns alltid en risk med att lita på andra eftersom de andra kan välja att svika.

Människor som visar tillit mot andra är själva i hög grad pålitliga, om de andra människorna visar på motsatsen upphör tilliten. Det har även visat sig att personer som själva har låg social tillit är misstänksamma mot andra och inte litar på någon förrän de fått bevis för att personen är pålitlig. Det är tydligt att social tillit går hand i hand med trovärdighet och pålitlighet (Rothstein 2003: 110ff). "Sociala relationer med individer som man inte kan lita på är en belastning" (Ibid: 111)

Socialt kapital (till skillnad från fysiskt kapital) ökar hela tiden ju mer det används, desto fler människor vi umgås med (som vi anser pålitliga) desto mer ökar vårt sociala kapital. Socialt kapital kan inte köpas för alla pengar i världen (skillnad från fysiskt- och humankapital). Trots detta menar Rothstein att vi kan göra vissa investeringar i det sociala kapitalet eftersom vi själva kan välja i hur många och i vilka olika nätverk vi vill delta i på individuell nivå. På den aggregerade nivån kan samhället eller organisationer hjälpa till att öka det sociala kapitalet genom att de gör det lättare för människorna att engagera sig (Ibid: 113ff).

En fara som Rothstein ser för aktörerna är att de ska hamna i sociala fällor. Den sociala fällans logik anses vara ett av problemen med hur människorna handlar samt hur de samlar socialt kapital.

Den sociala fällans logik innebär att även personer med klara preferenser för "fair play" kommer att fortsätta med sitt illojala beteende därför att de, på goda grunder, tror att nästan "alla andra" också kommer att fortsätta att agera ojust. /.../ inte för att de flesta andra egentligen är onda och i grunden illojala, utan för att de också vet att alla andra fuskar (Rothstein 2003: 14).

För att undvika de sociala fällorna samt för att komma ur dessa behövs speciella resurser i form av ett stort socialt kapital. Han menar att institutioner har betydelse för människornas sociala kapital (Ibid: 108). Den sociala fällans logik innebär således att om *alla* i gruppen väljer att samarbeta så gynnas *alla*. För att detta ska fungera krävs att alla själva är beredda att samarbeta och även litar på att alla andra samarbetar.

Utan denna tillit slår den sociala fällan obönhörligen igen, dvs. Vi hamnar i en situation där alla får det sämre, trots att alla inser att alla skulle tjäna på att välja att samarbeta (Rothstein 2003: 21ff).

Det speciella med socialt kapital är att det inte är något individuellt utan baseras på våra relationer och grad av vårt förtroende till andra människor "det handlar om hur förhållandena mellan aktörerna *uppfattas av dem själva*." (Ibid: 15). Människorna får fördelar av att ha stort kontaktnät där man kan lita på andra. När andra uppfattar en själv som pålitlig innebär det en tillgång för mig som person. Det krävs dock att andra även litar på varandra eftersom jag som ensam person inte får fördelar om ingen annan litar på någon annan (Ibid: 15).

3.4.1 Statens, organisationers, institutioners och nätverkens betydelse

Stater kan välja att vara neutrala eller ge stöd åt olika organisationer, för att dessa ska få fler medlemmar. Rothstein påpekar att tillförlitligheten för medlemsantalet i organisationer som får hjälp av staten *kan* bli missvisande just pga. statens inblandning. Rothstein anser att ett samarbete mellan staten och organisationsväsendet kan leda till att det sociala kapitalet minskar eller så kan socialt kapital skapas genom att staten ger sitt stöd till bla. föreningslivet (Rothstein 2003: 119). Det har visat sig att i länder, städer eller regioner som har "ett vitalt frivilligt organisationsväsende och mycket övrig social interaktion mellan medborgarna, är sannolikheten stor att man också ska finna att de har en rimligt väl fungerande demokrati och en växande ekonomi." Ibid: 169).

Enligt Rothstein har länder, regioner eller städer (aggregerad nivå) med högt socialt kapital nästan alltid en stark demokrati, hög utvecklingsnivå samt liten korruption och brottslighet. Människor med högt socialt kapital (på individnivå) är friskare, rikare, allmänt mer tillfredsställda med sina liv och ofta högt utbildade (Ibid: 88ff). Han menar (till skillnad från Putnam) att det snarare är de politiska institutionerna som skapar ett socialt kapital istället för att det är det sociala kapitalet som skapar starka politiska institutioner. Han poängterar att data visat på att "hög social tillit är förknippat med *stabil* demokrati, [...] låg grad av korruption [...] och låg grad av ekonomisk ojämlikhet [...]" (Ibid: 173).

Människorna föds som likar och våra möjligheter till att bilda socialt kapital beror inte på vår härstamning eller på att vissa föds med speciella kvaliteter som gör det lättare att bilda socialt kapital. Istället väljer människor att utforma institutioner som är till gagn för många eftersom de inte i förväg vet hur framtiden kommer att se ut, i enlighet med kontraktsteoretikernas tankesätt. Därför är institutionernas betydelse viktigast när det gäller att skapa socialt kapital.

Rothstein refererar i sin bok *Sociala fällor och tillitens problem* till Kenneth Newtons beskrivning att en orsak till att människor väljer att vara aktiva i frivilliga organisationer eller nätverk kan vara att de litar på andra tack vare deras egna normer eller verklighetsuppfattning. Han poängterar dock att det även kan vara så att människorna själva skapar tillit till varandra genom att de är aktiva inom olika frivilliga organisationer eller nätverk. När människorna i hög utsträckning deltar i organisationer och nätverk uppstår ömsesidigt förtroende och man väljer att samarbeta eftersom även de andra kommer välja att samarbeta - det sociala kapitalet är högt. Tillit och ömsesidighet som uppstår är fördelaktigt för demokratin och därmed minskar risken att hamna i sociala fällor (Ibid: 80f).

3.4.2 Rothsteins kritik mot Putnam

Rothstein kritiserar Putnams definition av socialt kapital eftersom han menar att Putnams definition är för omfattande då de olika delarna även kan hänga ihop sinsemellan: beteende, attityd samt social norm för att mäta socialt kapital.

Rothstein menar att den "centrala kvalitativa ingrediensen i begreppet socialt kapital" (Rothstein 2003: 15) bör vara hur stor tillit människorna har till varandra i deras samhälle eller organisation (Ibid: 15). Rothstein anser att två ytterligare *ingredienser* måste tillföras definitionen: *mellanmänsklig tillit* och *deltagande i nätverk*. Mellanmänsklig tillit är viktigast eftersom många organisationer och nätverk strävar efter att skapa "misstro eller hat mot det omgivande samhället" (Ibid: 98). Dessutom förväntar sig alla att få fördelar av samarbetet vilket förutsätter att alla har samma inställning och ställer upp för varandra. Om tillit saknas är det mycket svårt för frivilliga organisationer att uppstå (Ibid: 98).

Rothstein utgår från att Putnams teori om det sociala kapitalet är ett utmärkt sätt att lösa problemen med sociala fällorna eftersom människorna som hamnar i dessa behöver precis det Putnam förespråkar i sin teori. Han kritiserar dock Putnam på två olika punkter och menar att det inte behöver vara självklart att alla nätverk och frivilligorganisationer resulterar i något positivt för demokratin. Dessutom har inte forskning bevisat att det är människornas aktiviteter i frivilliga organisationer och nätverk som är den bidragande faktorn till att socialt kapital (mellanmänsklig tillit) skapas. Rothstein menar att mellanmänsklig tillit och förtroende mellan människor skapas genom olika processer som hör ihop med politik snarare än sociologi (Ibid: 89). När det gäller hur det sociala kapitalet ska undersökas förespråkar Rothstein för top-down ansats och Putnam förespråkar en bottom-up ansats.

Summering: Enligt Rothstein har socialt kapital två olika ansatser: en kvantitativ och en kvalitativ och båda är mycket viktiga. Tillit är en av de viktigaste ingredienserna när det gäller socialt kapital och ordet betyder: "förhoppning om andra aktörers framtida pålitlighet" (Ibid: 111). Det finns risker med att visa tillit då andra kan välja att missbruka tilliten. Socialt kapital kan inte köpas men investeringar kan göras genom att vi väljer hur aktiva vi vill vara. De sociala fällorna innebär stora problem eftersom människorna väljer att inte samarbeta. Genom att skaffa ett stort socialt kapital kan vi undvika de sociala fällorna där alla får det sämre. Ingen föds med tillgångar som underlättar för skapandet av socialt kapital, alla är lika utrustade från födseln. Successivt skapar vi institutioner som gagnar den stora massan, som en slags spelteori där vi själva inte vet vår kommande plats. Det är de politiska institutionerna som är orsaken till att socialt kapital skapas och inte som Putnam menar, att det sociala kapitalet skapar starka politiska institutioner. Människornas verklighetsuppfattning avgör hur deras tillit till andra formas och hur stort det sociala kapitalet därmed blir.

Nu har vi gått igenom två olika forskares teorier angående socialt kapital och för att förstå individernas situation i DDR ska vi nu övergå till att studera hur situationen såg ut i DDR.

4. Socialt kapital och DDR

4.1 Vardagsliv och gemenskap i DDR

Michael Woolcock och Deepa Narayan menar att det sociala kapitalets grundidé är att familjen, vänner och bekanta är viktiga värden som vi har nytta av när problem uppstår, vi råkar i krissituationer eller när vi behöver öka våra personliga och materiella tillgångar. Både enskilda individer och individer i olika grupper drar stor nytta av det sociala kapitalet. Fördelarna för gruppmedlemmarna är betydligt större än fördelarna som de enskilda individerna får (Putnam 2001a: 19ff). I och med att återföreningen blev ett faktum och DDR-regimen försvann, försvann även tilltron och solidariteten människorna emellan. Författarna menar att det sociala kapitalets värde har blivit uppmärksammat (bland medborgarna från de nya förbundsländerna) pga. de många problem som uppstod eftersom människorna (från DDR) kände obehag och osäkerhet inför återföreningen och fortfarande idag känner sig mindre värda. Författarna skriver att det sociala kapitalet i DDR *borde* varit förhållandevis litet samt haft liten chans att utvecklas med anledning av DDR-Regimens kontrollsystem. Staten ville undvika ett stort socialt kapital eftersom det kunde leda till oroligheter bland befolkningen (Ibid: 464f).

Rita Kuczynski, som ägnat sig åt forskning som berör livet i DDR, menar att människorna i DDR levde under sparsamma förhållanden, hade brist på livsmedel och andra varor, var undertryckta och tvingades hjälpa varandra för att klara av vardagen. Många i DDR lade större vikt vid personliga relationer, i dagens kapitalistiska system är dessa relationer överflödiga (Kuczynski 2002: 131).

4.2 Medborgarnas engagemang

Enligt artikel 29 i DDR's författning hade alla medborgare i DDR rätt att församla sig i olika grupper ex. för att handla politiskt, delta i samhällseliga organisationer, föreningar och kollektiv om intressena stämmer överens med DDR's grundlagar och för att uppnå mål som författningen ställt upp (Internet 4). Medlemskapet i de flesta organisationerna var inte frivilligt utan var resultat av politiska och ekonomiska påtryckningar från staten där resultatet blev att majoriteten av befolkningen engagerade sig i organisationer och nätverk. Det fanns olika slags organisationer; direkta partiorganisationer men även mer

indirekta som ex. sportorganisationer vilka samtliga kontrollerades av staten. Medborgarna kunde visserligen själva välja *vilken* organisation de ville tillhöra, men detta efter mycket övervägande om fördelar samt de många nackdelar (sanktioner) som de fick om de valde *fel* organisation (eller valde att inte tillhöra någon alls). Följden blev att miljontals medborgare anslöt sig till olika slags organisationer. Staten erbjöd även medborgarna möjlighet att för en liten summa pengar åka på semester, delta i olika sportevenemang vilket nyttjades av medborgarna (Putnam 2001a: 437). Många såg även en positiv möjlighet med medlemskapet (icke-politiska organisationer) eftersom de var medvetna om att detta var den enda möjligheten att försöka påverka något som de ville förändra (Priller 1996: 287ff). År 1987 var 93 procent av kvinnorna och 97 procent av männen medlemmar i någon organisation eller förening (Ibid: 286). Tio år senare tillhörde lika stor andel kvinnor och män någon organisation. År 1987 var varannan person i DDR aktiv i någon ideell organisation (ofta var dessa sammankopplade med arbetsplatsen). Dessa medlemskap ansågs vara av mer frivillig art, även om de var önskvärda från statens sida. Undersökningar har visat att människornas beskrivningar av orsakerna till deras ideella aktiviteter berodde bl.a. på att de själva ville få kontakt med andra medborgare eller förändra något i ex. deras bostadsområde (Ibid: 287ff).

Under 1980-talet var ca 80-90 procent av kvinnorna yrkesverksamma i DDR (Priller 1996: 286). Arbetslöshet anses i dag vara en av orsakerna till minskningen inom ideella föreningar. I och med att fler är arbetslösa idag (än i DDR) har människornas möjligheter till att knyta nya kontakter med andra människor minskat och med det även det sociala kapitalet (Putnam 2001a: 469).

Det har bevisats att en hög utbildningsnivå bland individerna ökar samhällets sociala kapital. Undersökningar visar att individer med hög utbildning som härstammar från DDR i hög utsträckning är mer samhällsengagerade i nätverk och organisationer (1994) än medborgare med låg utbildningsnivå. En undersökning i DDR (mellan 1980-1990) visade att 57 procent av ungdomarna tillhörde någon förening och 65 procent att de regelmässigt engagerade sig i någon slags organisation (sportföreningar var inte inräknade). Medborgare som engagerade sig i nätverk, som har negativ verkan på det sociala kapitalet, var främst medborgare med låg utbildningsnivå (Ibid: 448).

4.3 Arbete och jämställdhet

Många av aktiviteterna som ordnades för aktiva i fackliga organisationer skedde under arbetstid eftersom dessa delvis hörde samman med arbetsplatsen och var kontrollerade av staten. På detta sätt hade medborgarna möjlighet att vara aktiva i organisationerna på sin arbetstid. Enligt artikel 20: 2 i DDR's författning skulle kvinnor och män vara jämställda:

Männen och kvinnorna är jämställda och har jämbördig ställning när det gäller det samhälleliga, statliga och privata livet. Det är samhället och statens uppgift att underlätta för kvinnornas situation speciellt gällande arbetskvalifikationer (Internet 4).

Männen sågs inte som kvinnornas försörjare eftersom även kvinnorna var yrkesverksamma (nödvändigt för att klara sig ekonomiskt), vilket uppfyllde ett av det socialistiska DDR's mål (Internet 5). Kvinnorna skulle ha samma möjligheter till arbete som männen och båda könen skulle även ha lika stora möjligheter till engagemang i organisationer och föreningar (Putnam 2001a: 469ff).

Många människor har sitt sociala nätverk att tacka för kontakter som leder till ett nytt arbete. I allt mindre utsträckning är det våra yrkeskunskaper som i första hand leder oss till arbete. Många forskare har bevisat att människor med högt socialt kapital mår psykiskt och fysiskt bättre än de med låg andel dito (Ibid: 20ff).

I DDR var arbetslösheten låg, arbetsklimatet mycket bra, lönerna jämställda (lön efter kvalifikation - oavsett kön) och nästan ingen hierarki rådde på arbetsplatsen vilket resulterade i ett stabilt arbetsklimat (Kuczynski 2002: 118). Majoriteten är missnöjda med att de fortfarande, 15 år efter återföreningen (2005), känner sig mindre värda (jämfört med människorna från fd. Västtyskland) och att de inte känner sig som *ett enat* tyskt folk (Grix, Cooke 2002: 65ff). Många hävdar att pengar idag är det viktigaste i människornas liv, i DDR var inte pengar det viktigaste (Zoll 1999: 207). 80 procent av människorna som härstammar från DDR hävdar att de känner sig som andraklassens medborgare (Thumfart 2001. 39-40/2001).

I DDR hjälpte man varandra med anledning av det dåliga ekonomiska läget som majoriteten befann sig i. På grund av DDR's bristsamhälle som rådde utvecklades en solidaritet mellan människorna, dagens överflödssamhälle har lett till individualism och egoism (Kuczynski 2002: 117f). "Mänskliga sinnen och vanor kan inte förändras över en natt: att skapa nya värderingar och identifiera sig med dem tar tid" (Toresson 1995: 31).

För att mer ingående kunna förstå hur livet i DDR såg ut samt få en inblick i hur människorna *själva* upplevde sina liv ska resultaten från de empiriska undersökningarna nu presenteras i löpande text.

5. Resultat av empirisk undersökning

Under denna del ska resultaten från mina två undersökningar presenteras, vilket möjliggör för läsaren att få en uppfattning om hur informanterna uppfattade sina liv i DDR. Jag har valt att *inte* presentera resultaten från de två undersökningarna var för sig, utan istället presenteras de *tillsammans* i den löpande texten. Texten är en sammanfattning av de båda undersökningarna. I de fall det anses vara nödvändigt (när det kan vara av vikt för att läsaren ska kunna hänga med i resonemanget) kommer jag betona *vilken* av undersökningarna som resultaten hämtats från. När jag *exakt* velat återge informanternas svar har jag, direkt efter citatet, angett vem av informanterna som är källa till uppgiften (under fingerat namn). Undersökning 1 har titeln "Är kvinnorna från DDR, återföreningens förlorare? En undersökning av kvinnornas situation i DDR samt hur den förändrats. Undersökning 2 har titeln "Warum die Wiedervereinigung keine Weidervereinigung geworden ist. War es besser zu DDR-Zeiten?"

5.1 Vardagsliv och gemenskap i DDR

I DDR var medborgarna måna om varandra och man brydde sig om vad grannar och vänner gjorde och hur de mådde. Majoriteten ser egoism och armbågssamhälle som ett stort problem i det återförenade Tyskland där varje person bara bryr sig om sig själv och ser till sina egna intressen, de säger att människorna idag inte är i behov av att hjälpa och få hjälp av varandra. "Vi umgicks mer med varandra" (Frau Acht). I dagens samhälle har det uppstått en avundsjuka, misstänksamhet mot andra och individualitet som enligt informanterna leder till fördärv av gemenskapen.

När informanterna beskriver vad som förändrats efter återföreningen nämner många att de fått det bättre materiellt sett (men inte alltid ekonomiskt sett). De säger sig sakna den gemenskap som fanns i DDR där alla hjälpte alla (familjen, vänner, bekanta, arbetskamrater osv.) och visste att de själva skulle få hjälp om de behövde det, det var en trygghet som inte finns idag. "Hjälpsamhet och gemenskap människorna emellan. Förr höll vi ihop, idag tänker alla bara på sig själva" (Mann Vier).

Barnen tillbringade mycket tid på daghemmen vilket resulterade i att de hade mycket kontakt med andra barn och vuxna och deltog i olika slags aktiviteter. Majoriteten av kvinnorna (från undersökning 1) såg detta som något positivt och menade att detta inte varit till nackdel utan snarare till fördel för barnen som lärde sig visa respekt och hänsyn gentemot andra. De jämför situationen med idag där

barnen inte har samma möjligheter och i vissa fall även hamnar snett i samhället. Många börjar använda droger och ägna sig åt kriminella aktiviteter pga. att de inte får den *trygghet* och *säkerhet* som de fick genom barnomsorgen i DDR, tack vare att de hade sysselsättning. Idag har föräldrarna i vissa fall inte råd att ha barnen på daghem då avgifterna stigit.

Någon informant nämner även att DDR-regimens kontrollsystem var uppbyggt genom ett angiverisystem bland befolkningen, där ens egen granne kunde arbeta för STASI⁵ och ex ange sin granne om denne sysslade med något som *enligt staten* var förbjudet, människorna upplevde det som mycket psykiskt stressande att ständigt leva under en slags hotbild från staten och en avsaknad av yttrandefrihet.

14 av 20 personer (från undersökning 2) anser att de var lyckligare i DDR än vad de är idag. När informanterna nämner saker som de saknar från DDR-tiden nämner de följande: gemenskap bland människorna (grannar, vänner och kollegor), ärlighet inom vänskapskretsen, solidaritet mellan människorna, humanitet/mänsklighet, hjälpsamhet mot varandra, kamratskap mellan människorna (gemenskapstänkandet), människorna levde mer *med* varandra, man var inte så misstänksam och därför var man mer hjälpsam mot andra människor, vänskap och gemenskap inom arbetslivet, idag vill alla visa att just de är de bästa och man vill arbeta mer individuellt. I dag säger många att "alla är sig själv den näste" (Frau Neun) vilket innebär att alla tänker på sig själva och vad de ska göra för att själva få så stora fördelar som möjligt, utan att tänka på att någon annan kanske har det ännu sämre. Många hoppades att det nya Tyskland skulle ta över de bra saker som informanterna hävdar fanns i DDR, "Jag hoppades och önskade mig att det som var bra i de två systemen skulle övertas i det nya Tyskland, även bra saker från DDR" (Frau Eins). Många är besvikna över att allt (det fanns även bra saker) som fanns i DDR försvann över en natt.

5.2 Engagemang i organisationer och nätverk

Många informanter nämner att en fördel i DDR var det stora utbudet av sport och fritidsorganisationer (massorganisationer). Barnen hade sysselsättning i DDR och deltog gärna och ofta i olika sport evenemang samt fritidsaktiviteter tillsammans med andra barn. De samlade tomglas (för återvinning), plockade och städade i skog och mark mm. De flesta av sysselsättningarna var ordnade av staten på ett eller annat sätt, detta uppfattades som positivt av medborgarna. "Barnen hade något att göra, idag saknar de sysselsättning vilket leder till bla. kriminella handlingar och våld" (Mann Zwei). En informant nämner emellertid massorganisationerna för barn och ungdomar som något negativt eftersom deltagandet inte var helt frivilligt.

⁵ STASI (Staatssicherheit) östtyska statspolisen.

5.3 Allas rätt till arbete

Många av informanterna nämner att de kände sig säkrare i DDR eftersom de aldrig behövde oroa sig över att bli arbetslösa, alla hade rätt till ett arbete enligt författningen. Många tvingas idag till socialhjälp på grund av sin ekonomiska situation (ofta pga. arbetslöshet) och känner sig därför mindre värda, de drar sig undan och umgås på så sätt allt mindre med vänner och bekanta. De saknar även den utbyggda sociala tryggheten som fanns i DDR, där fattiga och sjuka hade rätt till hjälp från staten. Detta innebär för många att livet förändrats till det sämre. De som har ett arbete lever under ständig oro över att förlora sina arbeten. Trots att de idag har åsiktsfrihet (vilket inte var fallet i DDR) säger de sig vara hämmade eftersom de pga. oro över att bli avskedad inte vågar göra sin mening hörd.

När det gäller yrkesarbete arbetade 90 procent av informanterna i DDR främst pga. ekonomiska orsaker. ”Jag arbetade gärna för att vi skulle ha möjlighet att uppnå en viss levnadsstandard” (Frau Zwei). En kvinna hade visserligen möjlighet att vara hemmafru, eftersom mannen tjänade tillräckligt, men valde att istället arbeta bla. för att få kontakt samt känna gemenskap med de andra på arbetsplatsen samt för att kunna utbyta erfarenheter. Kvinnorna säger att det uppbyggda socialsystemet i DDR med dess väl fungerande barnomsorg var en av anledningarna till att kvinnorna med gott samvete kunde lämna barnen på daghemmen, vilket gjorde det möjligt för kvinnorna att arbeta trots att barnen var mycket små. Informanterna nämner även att arbetsklimatet förändrats, ”Förr fick vi uppskattning på arbetet i form av extra provision eller små presenter, detta bidrog till att vi kände oss duktiga och omtyckta” (Frau Acht). Genom att man hjälpte varandra uppstod inte konkurrens mellan arbetarna. Idag säger sig många kämpa ensamma istället för att samarbeta som man gjorde i DDR och de säger att de idag har svårare att uppnå de mål de har eftersom de kämpar ensamma.

5.4 Ekonomi och levnadsstandard

När det gäller ekonomin svarar majoriteten att de inte hade mycket pengar att röra sig med under DDR-tiden, men att det räckte till det nödvändigaste. Det var brist på lyxvaror⁶ så även om de hade haft pengar hade de inte kunnat köpa dessa saker.

Idag svarar 19 av 20 personer (från undersökning 2) att deras levnadsstandard ökat och 15 av 20 personer (från undersökning 2) svarar att deras ekonomiska situation blivit bättre men endast hälften säger att de idag, trots att de i genomsnitt har högre lön, inte kan köpa allt som de skulle behöva. Majoriteten av informanterna säger sig ha varit nöjda med sina liv i DDR. Trots detta säger 19 av 20 personer (från undersökning 2) att de idag har mer livskvalitet än vad de hade i

⁶ Till lyxvaror hörde exempelvis tv- och videoapparater, vissa möbler samt vissa sorters frukter och grönsaker.

DDR delvis eftersom de kan resa fritt, att det inte råder brist på varor samt att de kan hyra eller köpa sig en bostad med bra standard. En av informanterna svarade att "social säkerhet och lycka kan man tyvärr inte köpa för pengar" (Herr Fünf) och syftar på det socialsystem som fanns i DDR där de som behövde hjälp fick hjälp av staten.

Ekonomi har visat sig spela mindre roll för människornas välmående och informanterna säger att de idag visserligen har mer pengar än under DDR-tiden, men att de idag inte är lyckligare "Vi hade inte mycket pengar men vi var lyckligare" (Frau Drei).

Många hävdar att det var enklare för människorna att leva i DDR eftersom staten såg till att medborgarna inte behövde bekymra sig över arbetslöshet eller ekonomi – alla hade ungefär samma förutsättningar. Staten ordnade med en väl utvecklad barnomsorg (som nästan var gratis) och alla hade arbete. Informanterna tror detta är en av orsakerna till att det i DDR inte fanns den avundsjuka som informanterna upplever idag, där dagens sociala klimat lett till att alla måste kämpa för att visa att just de är bäst.

5.5 Återförening och arbetslöshet

17 av 20 personer (från undersökning 2) säger att de blev vänligt bemötta i och med återföreningen (1989-1990) samt att de kände sig välkomna. Detta har förändrats där endast en tredjedel idag känner sig välkommen i det nya Tyskland. Många blir besvikna över att ofta tvingas höra människor (från fd. Västtyskland) prata om hur kostsam återföreningen varit och hur mycket de i fd. Västtyskland fått och får betala för återuppbyggnaden av gamla Östtyskland. Trots detta känner sig majoriteten av informanterna idag som "Deutscher" (tyskar) och inte som Ostdeutscher (östtyskar).

Ett av de största problemen som de nämner, är den höga arbetslösheten som successivt stiger. Människorna i de nya förbundsländerna (forna DDR) har drabbats hårdast och många kvinnor säger sig vara återföreningens förlorare. Detta leder enligt informanterna, till en ökad fientlighet och avundsjuka som inte fanns i DDR, där alla som ville hade ett arbete. Majoriteten säger att de hade förväntat sig att Östtysklands ekonomiska läge snabbare skulle återställas med Västtysklands efter återföreningen, som politikerna lovade.

19 av 20 personer (från undersökning 2) hävdar att de hade mer livskvalitet i DDR än vad de har idag, efter återföreningen. På frågan *om de var lyckligare i DDR eller i dagens Tyskland* (från undersökning 2) svarade 8 personer att de är lika lyckliga nu som under DDR-tiden, 7 personer var lyckligare under DDR-tiden och 5 personer är lyckligare idag.

Nästan alla informanter nämner att de saknar gemenskapen som fanns i DDR, att man hälsade på varandra, umgicks ofta, att man hjälpte varandra, allt detta har försvunnit. De upplever dagens kapitalism vara dålig ur människosynpunkt eftersom den leder till att människorna mer och mer övergår från att bry sig om

varandra till att bara bry sig om sig själv och koncentrerar sig på ekonomiska faktorer. Majoriteten av informanterna betonade vikten av engagemang och tillit till varandra. De hävdar att de i dagens Tyskland tvingas till att i första hand handla och tänka egoistiskt (vilket inte var fallet i DDR). Många säger sig ha mycket svårt att leva efter de nya principerna som egoismen fört med sig.

6. Slutsatser

I samhällen där det sociala kapitalet är högt återfinnes glada, friska, tillfredsställda och lyckliga människor vilket forskning visat på. Vad socialt kapital är kan bäst förklaras genom Hanifans definition som det redogjorts för i kapitel 3.1:

[...] god vilja, gemenskap, medkänsla och umgänge bland individer och familjer som bildar en samhällelig enhet ... Individen är hjälplös socialt om han lämnas ensam. ...Om han får kontakt med sin granne och de båda sedan får kontakt med andra grannar ackumuleras det sociala kapitalet, vilket kan komma att omedelbart tillfredsställa hans sociala behov och ge upphov till en samhällskraft som räcker för att i betydande mån förbättra levnadsförhållandena i hela det samhälle där han bor. Det gynnas i sin helhet av att alla dess delar samarbetar, samtidigt som individen i sina förbindelser varseblir fördelarna med grannarnas hjälp, medkänsla och gemenskap (citerad, Putnam 2001b: 19).

Socialt kapital innebär att vi besitter ett slags kapital som ökar ju mer det används. För att det sociala kapitalet ska uppstå krävs att människorna samarbetar (att det finns en medborgaranda) och på så sätt får vi tillgång till saker vi annars inte skulle få tillgång till. Ensamma människor är hjälplösa individer om de saknar kontakt med andra – det sociala kapitalet är i dessa fall lågt. Socialt kapital kan inte *köpas* utan det är något vi kan *samla* genom ärlighet, gemenskap, täta kontakter, hjälpsamhet och samarbete med andra människor i vår omgivning. När vi använder och slösar med det sociala kapitalet kommer det även successivt öka.

Det är synligt att det sociala kapitalet i DDR var högt och påverkade medborgarna positivt. Människorna hade dålig ekonomi, det var brist på varor, staten kontrollerade ständigt medborgarna, åsiktsfriheten kunde inte nyttjas, demokratin var låg och staten sanktionerade medborgare som handlade mot statens vilja. Detta ledde till att människorna insåg att de profiterade av att samarbeta samt att de därigenom kunde uppnå mål som de annars inte kunde uppnå. Med anledning av statssystemet kom medborgarna att få ett högt socialt kapital där de ofta umgicks med sina familjer, grannar, vänner, arbetskamrater och andra bekanta, det uppstod en gemenskap mellan medborgarna där det ansågs som självklart att hjälpa och ställa upp för varandra. Det sociala kapitalet var ett kapital som medborgarna använde flitigt, de hade tillit till varandra. Den gemenskap som frodades i DDR ledde till att människorna kände sig behövda. I detta fall bidrog det sociala kapitalet till att människorna kände sig tillfredsställda även om de inte var nöjda med sin ekonomi och levnadsstandard i DDR.

Kvinnorna fick genom yrkesarbete ett högt socialt kapital. De fick en gemenskap med andra människor, lärde känna nya människor och tillbringade mycket tid med dessa. Barnen fick ett högt socialt kapital eftersom de redan i tidig ålder tillbringade mycket tid på daghem där de lärde sig att uppföra sig och visa respekt mot andra barn och vuxna. Även massorganisationerna gynnade

medborgarnas sociala kapital eftersom de även här hade sysselsättning och fick vara en del av ett nätverk och således fick känna sig behövda i gemenskapen. Även de vuxnas engagemang i olika nätverk och organisationer bidrog till att de fick ett högt socialt kapital.

Med anledning av hur DDR var uppbyggt, där staten kontrollerade alla delar i samhället och där människorna levde under diktatoriska förhållanden, där statens kontrollsystem påfrestade medborgarna psykiskt var det naturligt att människorna sökte olika sätt för att underlätta det dagliga livet. Den gemenskap som uppstod genom att medborgarna hjälpte och ställde upp för varandra kännetecknar DDR, det sociala kapitalet gynnade medborgarna. På så sätt kunde medborgarna leva ett dragligt liv även om majoriteten *inte* hade överflöd när det gällde ekonomi och levnadsstandard, många hade det dåligt ställt men ändå hjälpte de andra.

Det sociala kapitalet kom att påverka människorna på många olika sätt. Detta kapital blev en tillgång som människorna värderade mycket högt och det ledde till att de lättare kunde klara av det dagliga livet, vilket de idag saknar i det återförenade Tyskland. De kände sig friska och välmående tack vare den gemenskap (med familjen, vänner, bekanta och arbetskollegor), tillit och omtänksamhet som fanns, vilket kan sammanfattas med att det sociala kapitalet bidrog till människornas välmående. Det sociala kapitalet blev för många ett naturligt substitut, människorna sökte något som kunde ersätta bristen på rättvisa och väl fungerande institutioner i DDR.

Idag har det *materiella* för många blivit viktigare än det *sociala* och samhörigheten med andra människor har minskat pga. den kapitalistiska individualismen - det sociala kapitalet har därmed blivit lidande.

Under skrivandets gång har nya intressanta frågor väckts: hade det sociala kapitalet i dagens Tyskland varit högre om fler saker övertagits från DDR som ex. skolsystem och socialförsäkringssystem? Har kvinnornas sociala kapital minskat mer än männens? Går det att förnya det sociala kapitalet i Tyskland som successivt minskar? Hur ska människorna i det återförenade Tyskland komma ur den sociala fällan? Är Rothsteins lösning den rätta lösningen för att komma till rätta med problemen?

7. Analys och diskussion

Enligt Putnam menar Hanifan att människorna socialt sett är hjälplösa om de inte har kontakt med andra människor, deras sociala kapital är litet. Genom vårt samarbete kan vi med ”God vilja, gemenskap, medkänsla och umgänge [...]” (Putnam 2001b: 19) öka vårt sociala kapital. På detta sätt får alla som samarbetar fördelar av den goda gemenskap som utvecklas och vårt levnadsförhållande förbättras. Genom att vi ständigt knyter nya kontakter och hjälper vår omgivning (slösar med det sociala kapitalet) kommer vi successivt även öka vårt eget sociala kapital. Genom samarbete kan vi uppnå mål som är svåra att uppnå på egen hand, vilket medborgarna i DDR förstod och med anledning av detta kom de att uppskatta samt nyttja sitt sociala kapital.

Enligt Putnam är det sociala kapitalet spritt över olika delar av samhället: *deltagande inom det politiska- och offentliga området. Deltagande i lokalsamhälleliga institutioner, deltagande i informella band, mönster i förtroende*. När man tittar på DDR kan man omgående upptäcka att deltagande inom det politiska och offentliga området och deltagande i lokalsamhälleliga institutioner var högt eftersom det var mer eller mindre påtvingat av staten. Med anledning av detta anser jag att dessa inte kan fungera som mätinstrument för socialt kapital på det sätt som Putnam menar. När det däremot gäller *deltagande i informella band* och *mönster i förtroende* kan konstateras att deltagandet här var av mer frivillig art samt att deltagandet var mycket högt, speciellt när det gällde mönster i förtroende eftersom människorna visar på ett stort engagemang, hederlighet, tillit, ömsesidighet när de lärde känna andra, det uppstod en gemenskap som gagnade båda parter – människorna fick därmed ett högt socialt kapital. Ett annat mått på socialt kapital enligt Putnam, är att mäta människornas villighet att hjälpa andra (familj, vänner, bekanta, arbetskamrater osv.) I DDR uppstod ett effektivt samhälle eftersom människorna hjälpte och visade tillit och ömsesidighet mot varandra, eftersom alla strävade mot samma mål ökade även det sociala kapitalet successivt. Idag föregås samhället av misstänksamhet och avundsjuka mellan invånarna vilket är ett tecken på ett ineffektivt samhälle enligt Putnam.

I samhällen där medborgarandan är hög är människorna även i hög utsträckning ärliga mot varandra och där medborgarandan är låg är medborgarna misstänksamma mot varandra, enligt Putnam. Detta visar sig även vara fallet i DDR där människorna hjälpte varandra, var ärliga och litade på varandra. Medborgarandan ökade eftersom majoriteten var i samma situation (var jämlikar) och visade ansvarsfullhet mot varandra och det stora kontaktnätet ledde till fördelar för människorna. Likheter finns även med Rothsteins resonemang angående tillit, trovärdighet och pålitlighet genom att människorna i DDR hade hög tillit till varandra, ställde upp för varandra även om de inte direkt kände

personen och inte hade fått bevis för pålitligheten, men man litade på att de andra skulle ställa upp och därmed minskade risken att hamna i sociala fällor.

Människorna upplever att den gemenskap som fanns idag inte återfinnes i det återförenade Tyskland och många ser sociala kontakter utan tillit snarare som en belastning än som en tillgång. Först när de själva ser att personerna går att lita på uppstår tillit precis enligt Rothsteins resonemang. Den minskande gemenskapen kan vara en av orsakerna till att människorna i mindre utsträckning litar på varandra vilket kan vara en faktor som äventyrat det sociala kapitalet. Det höga förtroendet mellan medborgarna i DDR ledde till en hög grad av samarbete, vilket enligt Putnam är ett bevis för ett högt existerande socialt kapital.

Putnams definition av socialt kapital, ”inslag i samhällsorganisationen, tex. förtroende, normer och nätverk, som kan förbättra samhällseffektiviteten genom att underlätta samordnade operationer” (Putnam 1996: 201ff) (där förtroende är det viktigaste) samt hans begrepp normer, attityder och beteende stämmer överens med situationen i DDR. Människornas förtroende för varandra var mycket starkt, de flesta ingick i nätverk eller organisationer. De brydde sig om varandra för att de behövde varandra och var alltid beredda att ställa upp om någon behövde hjälp - de visade empati för varandra. Genom detta samarbete och den ömsesidighet som uppstod kunde människorna lättare klara av vardagssituationen. Det sociala kapitalet ökar ju mer det används enligt Rothstein. Detta stämmer väl överens med DDR där människorna flitigt *använde* sitt sociala kapital genom att de hade täta kontakter samt aktiva nätverk och organisationer, således ökade deras sociala kapital.

Alla medborgare hade enligt artikel 29 i DDR's författning rätt att församla sig och delta i olika partier, nätverk, organisationer etc. så länge de inte gick emot statens vilja. Engagemang i nätverk eller organisationer var frivilligt, men när man beaktar de fördelar medborgarna fick av att delta samt de nackdelar (sanktioner) de fick av att inte delta kan slutsats dras att deltagandet *inte* var frivilligt, utan snarare påtvingat av staten. Med hjälp av empirin kan man se att medborgarna inte alltid såg statens inblandning som något negativt utan de förstod vilka fördelar de själva fick samt nyttjade dessa genom att de ex. åkte på semesterresor som var sponsrade av staten. Med anledning av detta var majoriteten av befolkningen aktiva i olika slags organisationer och nätverk, kvinnor som män och ung som gammal. Att de hade rätt att vara aktiva i dessa under arbetstiden var fördelaktigt eftersom de inte behövde offra sin lediga tid, detta kan ha påverkat andelen aktiva. Många engagerade sig eftersom de kände att de på detta sätt fick mer kontakt samt gemenskap med andra människor. Detta pekar på att staten delvis misslyckades i sin strävan att få alla medborgare aktiva, för att således kunna kontrollera medborgarna. Istället kan konstateras att den höga graden av aktivitet ledde till ett högt socialt kapital som snarare gynnade medborgarna än staten. Putnam nämner även nackdelarna med socialt kapital vilka de människor som valde att stå utanför nätverken och organisationerna fick känna på.

Rothstein var skeptisk mot behovet av statens inblandning eftersom medlemsantalen kan bli missvisande när staten blandar sig i och ex. ger ekonomiskt stöd åt vissa organisationer. Detta var fallet i DDR där man inte kan

urskilja hur många procent av befolkningen som frivilligt var medlemmar eftersom staten var överförmyndare och kontrollerade alla delar av samhället, men denna inblandning ledde trots allt till en ökning av det sociala kapitalet.

Varför var det sociala kapitalet (enligt min undersökning) i DDR högt trots att Rothstein menar att en stark stat är en möjlig faktor till att människornas sociala kapital minskar? Det sociala kapitalet *borde* ha varit lågt när man ser på de diktatoriska förhållanden som medborgarna levde under. Staten var mycket stark, men trots detta minskade inte människornas sociala kapital utan människorna sporrades att hålla ihop och engagera sig, vilket även gynnade det sociala kapitalet. Även den låga brottsligheten kan ses som en positiv effekt av det höga sociala kapitalet. Det är även viktigt att beakta STASI's roll i sammanhanget eftersom angiverisystemet var utbrett och kan ha lett till att människorna månade om de personer som de *verkligen* kunde lita på. STASI's inblandning kan ha lett till att det sociala kapitalet ökade om det var så att människorna slöt sig samman pga. detta. Men det kan även ha lett till att det sociala kapitalet stagnerade om människorna istället var misstänksamma mot andra och på det sättet var återhållsamma när det gällde gemensamma aktioner. Ur min empiriska del går det inte att se tecken som pekar på att människorna undvek att knyta nya kontakter och hjälpa varandra pga. STASI, snarare visar det på att de istället förstod vikten av att samarbeta med bla. sina vänner, bekanta och arbetskamrater och på det sättet kunna få fördelar genom samarbetet.

Den höga arbetslösheten har drabbat människorna hårt och det kan vara en orsak till att engagemanget i ideella föreningar minskat. Människorna får inte samma möjlighet att lära känna andra och knyta nya kontakter som gynnar deras sociala kapital, som både Putnam och Rothstein hävdar. Men Putnam anser även att i de fall där medborgarna under tvång ansluter sig till fackföreningarna så har dessa inte någon betydelse för medborgarnas samhörighet. Detta stämmer inte överens med DDR där den fackliga anslutningen visserligen var påtvingad, men däremot hade dessa stor betydelse eftersom de gynnade medborgarnas samhörighet och därmed även det sociala kapitalet. Resultaten från empirin visar på att människorna accepterade sin situation och gärna engagerade sig, även om det inte alltid var på frivillig basis. Deltagandet var viktigare än frivilligheten och fördelarna övervägde nackdelarna.

Våra möjligheter att samla socialt kapital är något vi utvecklar under vår livstid, inte någon egenskap vi föds med. Genom institutioner skapas tillit och därmed socialt kapital som gynnar majoriteten, enligt Rothstein. Här anser jag att vissa paralleller kan dras med medborgarna i DDR som under lång tid utvecklat förmågor att samla socialt kapital genom deras flitiga engagemang i olika nätverk och organisationer. Barn och ungdomar som vuxit upp i DDR *borde* således ha lättare för att skapa socialt kapital än personer som vuxit upp med en liten mängd dito. Vår sociala tillit baseras enligt Putnam på vad vi upplevt under vår livstid, speciellt i barndomen. Detta var även uppenbart i DDR eftersom de som vuxit upp under de diktatoriska förhållandena påverkades under hela sin livstid vilket ledde till att de upptäckte fördelarna med att ingå i olika nätverk och vikten av att hjälpa varandra. Genom de empiriska undersökningarna kan tendenser utläsas att de som levt länge i DDR (den äldre generationen) har haft svårare att *ställa om sig* efter

återföreningen. Majoriteten av denna generation har även valt att bo kvar i DDR efter återföreningen och upplever att de var lyckligare under DDR tiden, eftersom de idag saknar den gemenskap som fanns i DDR– de hade ett högt socialt kapital som gynnade deras välbefinnande.

Putnams tes om att barn som växer upp med ett högt socialt kapital mer sällan hamnar i kriminalitet samt Rothsteins teori om att ett högt socialt kapital innebär låg brottslighet i landet stämmer överens med resultaten från min empiriska del där det sociala kapitalet av många anses vara en viktig orsak till att kriminaliteten och brottsligheten var låg i DDR.

Kvinnor och män ansågs enligt författningen vara jämställda. Enligt Putnam blir kvinnor som inte arbetar mer avstängda från socialt umgänge pga. att de inte får del av gemenskapen på arbetsplatsen. Detta var speciellt tydligt i DDR där majoriteten av kvinnorna var yrkesarbetande och min empiriska undersökning visar på att kvinnorna arbetade både pga. ekonomiska faktorer men även eftersom de själva ville få känna gemenskap med arbetskamraterna, något de skulle missa om de var hemmafruar. En annan bidragande orsak var det väl utvecklade socialförsäkringssystemet med barntillsyn vilket bla. möjliggjorde för kvinnorna att gå ut i arbetslivet vilket även det sporrade det sociala kapitalet.

Putnams förklaring av det sociala kapitalets individuella och kollektiva aspekt (privata och offentliga ansikte), visar på likheter med livet i DDR där människorna lärde känna nya människor och samarbetade med dessa samt insåg nyttan av samarbetet, vilket även gynnade hela samhället. Även när det gällde barn och ungdomarna finns mönster som visar på att det sociala kapitalet var högt. Detta delvis tack vare att de i tidig ålder (bla. på daghem) lärde sig att visa hänsyn och respekt mot andra människor samt i högre ålder var engagerade i massorganisationer där det uppstod en gemenskap och tillit mellan aktörerna. Enligt Rothstein har länder med "ett vitalt frivilligt organisationsväsende och mycket övrig social interaktion mellan medborgarna" (Rothstein 2003: 169) ofta även en stark demokrati och växande ekonomi vilket inte stämmer överens med hur det såg ut i DDR. Deltagandet i organisationer var frivilligt *enligt författningen* (men inte i verkligheten), interaktionen mellan medborgarna var hög. Däremot var demokratin svag i DDR eftersom människorna inte var fria, inte hade yttrandefrihet, där staten kontrollerade allt och alla. Ekonomin förbättrades dessutom inte heller utan försämrades successivt under DDR tiden.

Rothsteins teori stämmer inte överens med DDR när det gäller att högt socialt kapital leder till låg korruption eftersom denna var utbredd i DDR genom ett angiverisystem som upplevdes som psykiskt påfrestande för befolkningen. I enlighet med Rothsteins teori visar bristen på demokrati, den höga graden av korruption i DDR, statens tvångsmetoder för att aktivera medborgarna, förtryck från statens sida och den höga sammanhållningen människorna emellan på att det är de politiska institutionerna som skapar socialt kapital och inte det sociala kapitalet som skapar de politiska institutionerna vilket Putnam hävdar.

När det gäller aktiviteter i nätverk och organisationer är det tydligt att befolkningens utbildningsnivå påverkar deras engagemangnivå vilket även påverkar samhällets sociala kapital enligt Putnam. Medborgare med hög utbildning i DDR engagerade sig i hög utsträckning medan endast en liten andel

med låg utbildning var engagerade. Det visar sig även att många med låg utbildningsnivå ingick i nätverk och organisationer som hade negativ påverkan på det sociala kapitalet precis i enlighet med Putnams resonemang.

Resultaten från empirin pekar på att medborgarna i DDR hade ett högt socialt kapital och paralleller kan dras att de kände sig allmänt välmående och mer tillfredsställda med sina liv tack vare gemenskapen som existerade i DDR – tack vare deras höga andel socialt kapital, i enlighet med Rothstein teori. När det däremot gäller faktorerna *rikare* och *högt utbildade* är det däremot svårare att dra paralleller med hans resonemang. Utbildningssystemet i DDR var visserligen mycket välutvecklat och omfattande, ett problem är Rothsteins definition av ordet *rikare* eftersom det är osäkert om han menar ur ekonomisk eller hälsomässig aspekt.

Man kan se vissa drag vilka visar på att det höga sociala kapitalet som fanns i DDR hjälpte människorna att överleva tack vare gemenskapen som uppstod när de hjälpte vänner och bekanta i nöd och även själva fick hjälp. Idag är situationen för många fortfarande svår pga. arbetslöshet, ökad konkurrens och avundsjuka på arbetsplatsen, stigande kostnader för varor och tjänster utan att lönerna i fd. DDR stigit i samma takt. Trots att många levnadsstandard till viss del ökat efter återföreningen, anser de inte att de kan köpa allt de behöver. Många anser sig ha fått det bättre när det gäller det materiella men inte ekonomiskt sett, men de påpekar att lycka inte går att köpa för pengar. Idag leder den höga arbetslösheten, som främst drabbat de nya förbundsländerna, till att många oroar sig över framtiden. Många anser sig inte kunna nyttja åsiktsfriheten som finns pga. att de är oroliga över att förlora sina arbeten.

Trots att min empiri visar på att människorna var lyckliga under DDR-tiden och känner sig lyckliga idag finns tendenser som pekar på att många var *lyckligare* under DDR-tiden eftersom livet var tryggare och de inte behövde bekymra sig över sin överlevnad (alla hade arbete) trots att de inte hade mycket pengar. Informanterna har på ett nyktert sätt delat med sig av sina upplevelser och varken visat missnöje eller klagat på deras liv då eller nu, vilket jag tror kan bero på att de levt i nuet och accepterat deras situation. Det är dock uppenbart att de saknar sitt höga sociala kapital, sina säkra arbeten och den sociala säkerheten som DDR erbjöd men de har trots allt acklimatiserat sig i det nya Tyskland även om de inte är införstådda med läget, speciellt ur ekonomisk synpunkt. Det sociala kapitalet var en av de största anledningarna till människornas välbefinnande.

Att många anser sig ha varit lyckligare under DDR-tiden kan även bero på att de hade ett högt socialt kapital, vara ett tecken på *ostalgie*⁷ för det som varit, eller *missnöje* över återföreningen som inte blev så framgångsrik som många hade hoppats. Man kan tydligt se att de viktiga beståndsdelarna som krävs för ett högt socialt kapital eroderar när människorna blir mer isolerade, umgås mindre med varandra, engagerar sig mindre i olika nätverk och organisationer, precis enligt Putnam och Rothsteins resonemang.

Ett tecken på att situationen förändrats efter återföreningen kan vara att informanterna anser sig bli behandlade som andraklassens medborgare och idag

⁷ Ostalgie – Människors nostalgi över saker i det försvunna DDR kallas i Tyskland för Ostalgie.

har svårt att känna gemenskap och tillit. De blev vänligt bemötta i och med återföreningen, de kände sig välkomna, men idag 16 år senare, känner sig allt färre välkomna. Många är besvikna över att tvingas höra att fd. Västtyskland fått och får betala för återuppbyggnaden av gamla Östtyskland. Majoriteten av informanterna känner sig som *Deutscher* (tyskar) och inte som *Ostdeutscher* (östtyskar) vilket även kan vara ett tecken på att de trots allt acklimatiserat sig. Andra undersökningar visar däremot på att klyftan mellan fd. Östtyskland och Västtyskland ständigt växer pga. kapitalismen. Till viss del är även politikernas tomma löften en orsak till den ökande graden av missnöje, misstroende och avundsjuka (minskning av socialt kapital) som uppstått.

Det återförenade Tyskland har hamnat i Rothsteins fruktade sociala fälla. Detta är synligt genom att människorna i stor utsträckning blivit mer egoistiska, misstänksamma mot andra och i första hand handlar för sitt eget bästa. Även om människorna (från DDR) själva vill handla korrekt fortsätter de handla egoistiskt eftersom de utgår från att alla andra också kommer göra detta. Även empirin visar på att människorna ser varandra som konkurrenter och att förtroendet mellan människorna i det återförenade Tyskland är svagt. Enda sättet att komma ur denna fälla är enligt Rothstein genom ett högt socialt kapital. Så länge majoriteten fortsätter att handla egoistiskt (individuellt) kommer hela samhället lida och i slutändan kommer *alla* vara förlorare.

Redan 1916 beskrev Hanifan nödvändigheten av att återuppliva människornas försvunna medborgaranda för att säkra demokratins överlevnad (Putnam 2001a: 17). Som vi sett i detta arbete har människornas medborgaranda minskat, vilket lett till problem för många människor med rötterna i DDR. Problemen som kom efter återföreningen har visat sig successivt öka istället för att minska. Fortfarande, 16 år efter den officiella återföreningen, finns murar kvar i människornas inre vilket måste ses som ett misslyckande. Faktum är att återföreningen inte blev så framgångsrik som politikerna förutspådde. Den slog ner som en blixst från en klar himmel...en blixst som splittrade DDR för vinden och som eroderade det sociala kapital som för många varit det viktigaste de haft!

Med dessa tänkvärda ord av Thomas Greene (från 1829), angående vårt sociala kapital, avslutar jag mitt arbete:

Vi kommer från samhällets alla delar, skikt och klasser ... för att undervisa och i vår tur bli undervisade. Medan vi gemensamt strävar med detta lär vi känna varandra närmare. Vi kommer att göra oss kvitt många fördomar som okunnighet eller ytlig bekantskap med varandra har uppammat. ... I de partier och sekter som vi är uppdelade i lär vi oss ibland att älska vår nästa på bekostnad av den som vi inte i lika många avseenden betraktar som vår nästa. ... Vi kommer måhända att återvända [från den nyinrigda skolan] till våra hem och trivsamma brasor med vänligare känslor för varandra därför att vi har lärt känna varandra bättre. (citerad, Putnam 2001b: 23).

Käll- och litteraturhänvisning

Litteratur:

Bourdieu, Pierre, 1999. *Praktiskt förnuft*. Göteborg: Diadalos förlag.

Bourdieu, Pierre, 2000. *Distinktion, A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.

Eriksson, Lars Torsten – Wiedersheim, Paul Finn, 1997. *Att utreda, forska och rapportera*. Femte upplagan. Lund: Liber förlag.

Grix, Jonathan – Cooke, Paul, 2002. *East German distinctiveness in a unified Germany*. Birmingham: University of Birmingham Press.

Herreros, Francisco, 2004. *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* New York: MacMillan.

Holmlund, Håkan - Lundin, Tomas, 1990. *Mot ett enat Tyskland, Reportage från en återförening*. Stockholm: Raben & Sjögrens förlag.

Kuczynski, Rita, 2002. *Die Rache der Ostdeutschen*. Berlin: Parthas Verlag.

Marsh, David, 1995. *Återföreningens kris - Det nya Tyskland*, Stockholm: SNS Förlag.

März, Peter, 2001. *Die zweite gesamtdeutsche Demokratie, Ereignisse und Entwicklungslinien, Bilanzierungen und Perspektiven*. Första upplagan. München: Ernst Vögel Verlag.

Möller, Tommy, 2000. *Politikens meningslöshet, om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber Förlag.

Priller, Eckhart, 1996. *Veränderungen in der politischen und sozialen Beteiligung in Ostdeutschland*, in: Zapf, Wolfgang, und Habich, Roland, Hrsg., *Wohlfahrtsentwicklung im vereinten Deutschland*. Berlin.

Putnam, Robert, 1996. *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Första upplagan. Stockholm: SNS Förlag.

Putnam, Robert, 2001a. *Gesellschaft und Gemeinsinn. Sozialkapital im internationalen Vergleich*. Bonn Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung.

Putnam, Robert, 2001b. *Den ensamme bowlaren, den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Första upplagan. Stockholm: SNS Förlag.

Rothstein, Bo, 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Första upplagan. Stockholm: SNS Förlag.

Svenning, Conny, 2000. *Metodboken, samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling Klassiska och nya metoder i IT-samhället*. Fjärde upplagan. Eslöv: Lorentz förlag.

Thumfart, Alexander, 2001. *Politische Kultur in Ostdeutschland*. Aus Politik und Zeitgeschichte 39-40/2001.

Toresson, Bo, 1995. *Med Berlinmuren i backspegeln - på obanad väg mot framtiden*. Stockholm: PM Bäckström Förlag.

Urslaner, Eric – Badescu, Gabriel, 2003. *Social Capital and Democratic Transition*. New York: Routledge.

Zoll, Reiner, 1999. *Ostdeutsche Biographien - Lebenswelt im Umbruch*. Första upplagan. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Publikationer:

Eriksson, Jenny 2005a. C-uppsats: *Är kvinnorna från DDR, återföreningens förlorare? En undersökning av kvinnornas situation i DDR samt hur den förändrats*. Södertörns högskola.

Eriksson, Jenny 2005b. C-uppsats: *Warum die Wiedervereinigung keine Wiedervereinigung geworden ist. War es besser zu DDR-Zeiten?* Södertörns högskola.

Meyer, Susanne, 2005. *Social Capital and Crime: An Empirical Investigation for Germany*. The Social Capital Foundation (TSCF). Darmstadt.

Internet:

Internet 1: Leth, Göran - Thurén, Torsten, *Källkritik för Internet*. Rapport 177. <http://www.psyccdef.se/reports/doc.asp?FileID=37>
Besöksdatum den 12 april 2006 kl: 18:21.

Internet 2:

http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/Operations_GE.pdf.

Besöksdatum den 12 maj kl: 18:22.

Internet 3:

http://sv.wikipedia.org/wiki/Socialt_kapital.

Besöksdatum den 12 april 2006 kl: 14:12.

Internet 4:

<http://www.ddr-im-www.de/Gesetze/Verfassung.htm#sozgesell>. Artikel 29.

Besöksdatum den 4 maj 2006 kl. 19:29.

Internet 5:

<http://www.ddr-geschichte.de/Frauen/frauen.html>

Besöksdatum den 10 april 2006 kl 20:43.

Intervjuade personer för c-uppsats inom ämnet statsvetenskap

(Undersökning 1)

Eriksson, Jenny 2005. *Är kvinnorna från DDR, återföreningens förlorare? En undersökning av kvinnornas situation i DDR samt hur den förändrats*. Södertörns högskola.

Frau Eins, Kinderpflegerin, bostadsort idag fd. BRD.

Frau Zwei, Geschäftsführerin, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Drei, Kindergärtnerin, bostadsort idag fd. BRD.

Frau Vier, Kindererzieherin, bostadsort idag fd. BRD.

Frau Fünf, Verwaltungsangestellte, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Sechs, Filialleiter, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Sieben, Industri Kauffrau, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Acht, Verkäuferin, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Neun, Köchenleiterin, bostadsort idag fd. DDR.

Frau Zehn, Bankkauffrau, bostadsort idag fd. BRD.

Samtliga intervjuer genomfördes i maj 2005.

Intervjuade personer för c-uppsats inom ämnet tyska

(Undersökning 2)

Eriksson, Jenny 2005. *Warum die Wiedervereinigung keine Wiedervereinigung geworden ist. War es besser zu DDR-Zeiten?* Södertörns högskola.

Mann Eins, Technologe, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Elf, Verwaltungsfachangestellte, bostadsort idag fd. DDR.
Mann Zwei, Lagerist, bostadsort idag fd. BRD.
Frau Zwölf, Kindererzieherin, bostadsort idag fd. BRD.
Mann Drei, Berufssoldat, bostadsort idag fd. DDR.
Mann, Vier, Technischer leiter, bostadsort idag fd. DDR.
Mann Fünf, Elektriker, bostadsort idag fd. DDR.
Mann Sechs, Baumaschinist, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Dreizehn, Technischezeichnerin, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Vierzehn, Einzelhandelskauffrau, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Fünfzehn, Ärztin, bostadsort idag fd. DDR.
Mann Sieben, Lehrer, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Sechzehn, Seniorenheim-leiterin, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Siebzehn, Küchenleiterin, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Achtzehn, Industriekaufrau, bostadsort idag fd. DDR.
Frau Neunzehn, Kindergärtnerin, bostadsort idag fd. BRD.
Frau Zwanzig, Kinderpflegerin, bostadsort idag fd. BRD.
Mann Acht, Automechaniker, bostadsort idag fd. DDR.
Mann Neun, Orthopedie-techniker, bostadsort idag fd. BRD.
Frau Einundzwanzig, Bankkauffrau, bostadsort idag fd. BRD.
Samtliga intervjuer genomfördes mellan februari-april 2005

Bilaga 1.

Frågeformulär för statsvetenskaplig uppsats

Viktig information till mina intervju personer

Jag vill rikta ett hjärtligt tack till er för att ni tar er tid för mig och min uppsats.

Följande frågeformulär, som ifylls, kommer användas som informationskälla till min C-uppsats "DDR" i statsvetenskap vid Södertörns högskola i Sverige.

Försök fylla i frågeformuläret så utförligt som möjligt eftersom det underlättar mitt kommande analysarbete. Det vore även snällt om ni kunde fylla i den personliga informationen (finns på första sidan), detta underlättar mitt organisatoriska arbete.

Frågorna besvaras på medföljande svarsblad, tänk på att numrera samtliga frågor på svarsblanketten.

Frågeformulären återsändes i de medföljande kuverten.

Jag försäkrar er att alla svar kommer behandlas med största respekt och ingen annan än jag kommer ta del av innehållet. Det kommer inte vara möjligt för någon utomstående att få reda på vem som sagt vad eftersom jag kommer anonymisera allt material, samtliga namn i den färdiga uppsatsen kommer vara fingerade.

Efter avslutad studie kommer jag endast bevara materialet så länge det krävs från universitetet. Därefter kommer samtligt material förstöras.

Tack på förhand.

Med vänliga hälsningar, Jenny Eriksson

För övriga frågor står jag under följande nummer till ert förfogande: xxxx-xxxxxxx

Personlig information (fyll i dessa här)

Namn: _____

Yrke i DDR: _____

Arbete i DDR: _____

Arbete idag: _____

Födelsedatum: _____

Har ni några barn? (Om ja, hur många?): _____

Bor ni idag i fd. DDR oder BRD: _____

Frågor (fyll i dessa på de bifogade svarsformulären)

1. Vad hade ni som kvinna för förväntningar på återföreningen?
2. Var ni yrkesverksam i DDR?
3. Är ni idag yrkesverksam?
4. Hur många timmar per dag/vecka arbetade ni?
5. Hur många per dag/vecka arbetar ni idag?
6. Hade ni (ekonomiskt sett) kunnat vara hemmafru i DDR?
7. Hur upplevde ni hushållsdagen i DDR?
8. När ni tänker på hur dagens barnomsorg fungerar, uppfattar ni barnomsorgen i DDR vara bättre eller sämre än i DDR?
9. Upplevde ni, som kvinna, det socialistiska systemet bättre eller sämre än dagens kapitalistiska system (varför eller varför inte)?
10. Anser ni att ert liv som kvinna (livet för kvinnorna) har förbättrats eller försämrats sedan återföreningen, (varför eller varför inte)?

Bilaga 2.

Frågeformulär för statsvetenskaplig uppsats

Viktig information till mina intervju personer

Jag vill rikta ett hjärtligt tack till er för att ni tar er tid för mig och min uppsats.

Följande frågeformulär, som ifylls, kommer användas som informationskälla till min C-uppsats "DDR" i statsvetenskap vid Södertörns högskola i Sverige.

Försök fylla i frågeformuläret så utförligt som möjligt eftersom det underlättar mitt kommande analysarbete. Det vore även snällt om ni kunde fylla i den personliga informationen (finns på första sidan), detta underlättar mitt organisatoriska arbete.

Frågorna besvaras på medföljande svarsblad, tänk på att numrera samtliga frågor på svarsblanketten.

Frågeformulären återsändes i de medföljande kuverten.

Jag försäkrar er att alla svar kommer behandlas med största respekt och ingen annan än jag kommer ta del av innehållet. Det kommer inte vara möjligt för någon utomstående att få reda på vem som sagt vad eftersom jag kommer anonymisera allt material, samtliga namn i den färdiga uppsatsen kommer vara fingerade.

Efter avslutad studie kommer jag endast bevara materialet så länge det krävs från universitetet. Därefter kommer samtligt material förstöras.

Tack på förhand.

Med vänliga hälsningar, Jenny Eriksson

För övriga frågor står jag under följande nummer till ert förfogande: xxxx-xxxxxxx

Personlig information (fyll i dessa här)

Namn: _____

Yrke i DDR: _____

Arbete i DDR: _____

Arbete idag: _____

Födelsedatum: _____

Har ni några barn? (Om ja, hur många?): _____

Bor ni idag i fd. DDR oder BRD: _____

Frågor (fyll i dessa på de bifogade svarsformulären)

1. Trodde ni (innan återföreningen) att en återförening mellan de två staterna var möjlig?
2. Räknade ni med att det ekonomiska uppsvinget i Östtyskland (efter återföreningen) skulle komma fortare?
3. Vilka av de drömmar och förväntningar som ni hade på återföreningen har blivit uppfyllda och vilka är fortfarande ouppfyllda?
4. Vad var, enligt er, det bästa med det socialistiska systemet i DDR?
5. Vad var, enligt er, det sämsta med det socialistiska systemet i DDR?
6. Var ni tillfredsställd med ert liv i DDR?
7. Saknar ni något (kan vara många olika saker) från DDR-tiden?
8. På vilket sätt har ert liv, efter återföreningen, blivit bättre eller sämre?
9. Är er levnadsstandard idag bättre eller sämre än under DDR-tiden?
10. Är er finansiella situation idag bättre eller sämre än under DDR-tiden?
11. Kan ni idag köpa allt vad ni behöver?
12. Har ni idag mer eller mindre livskvalitet än under DDR-tiden?
13. Var ni lyckligare under DDR-tiden eller är ni lyckligare idag, varför/varför inte?
14. Enligt undersökningar tycker ca 20 % av tyska medborgarna att "Berlinmuren ska byggas upp igen", vad anser ni om detta?
15. Vad betyder kapitalism för er?
16. Anser ni att kapitalism är den riktiga vägen mot framtiden?
17. Vad tycker ni om idén att avskaffa den 3 oktober som nationell ledig dag?
18. När det gäller valprognoser i Tyskland väljer många från DDR partiet PDS, vad anser ni vara anledningen till detta?
19. Hur blev ni bemötta av människorna i Västtyskland efter återföreningen,

kände ni er välkomna eller inte?

20. Hur blir ni idag bemötta av människorna från forna Västtyskland?

21. Känner ni er idag som *tyskar* eller som *östityskar*?

Bilaga 3.

Val av undersökningsgrupp

När jag valde ut mina informanter använde jag mig av (bottom-up) snöbollsurval (Svenning 2000: 25ff) för att komma i kontakt med människor för undersökningen. I det första stadiet kontaktade jag per telefon, några personer från f.d. DDR som jag känner för att fråga om de kunde ställa upp att svara på mina frågor. Därefter bad jag dessa ge mig namn och telefonnummer till ytterligare personer som kunde komma ifråga för min undersökning. Jag har även fått kontakt med andra människor (studenter, lärare osv.) under mina vistelser i Tyskland, dessa kontaktade jag också för förfrågan om informanter. Några var själva relativt unga och hänvisade mig till deras föräldrar och mor och far föräldrar. Genom detta arbetssätt hade jag kontaktuppgifter till totalt 59 personer, av dessa valde jag ut 30 personer (21 kvinnor och 9 män) med stor spridning gällande; ålder, bostadsort, yrke, samt sociala tillhörighet för att få information av så många *olika* slags människor som möjligt. Jag valde att endast intervjua personer som vid återföreningen var äldre än 20 år eftersom jag ansåg att de som var yngre än 20 år var för unga för att bilda sig en uppfattning om det sociala kapitalet.

Arbetsgång för intervjuerna

Under min tid i Tyskland har jag märkt att många människor känner obehag av att få sina åsikter och tankar inspelade på band (vid tex. intervjuer) vilket speciellt är aktuellt i mitt fall där människor vuxit upp i en stat som kontrollerade medborgarna och där de inte hade åsiktsfrihet. Idag, trots att de lever i en demokrati, är många rädda för att deras åsikter ska leda till svårigheter på bl.a. arbetsplatsen. Mina informanter berättade redan vid vår första kontakt att de hellre såg en intervju utan bandspelare. Det finns även litteratur som visar på detta fenomen "Det finns skäl att anta att en bandspelares närvaro skulle ha försvårat intervjun och lagt hämsko på samtalet" (Möller 2000: 18).

Efter mycket övervägande beslöt jag mig för att samla empiriskt material genom en slags kombination av intervjuer och frågeformulär. En tid innan intervjutillfället skickades eller delades frågeformulär ut till informanterna. På förstasidan av frågeformuläret fick varje person fylla i personliga data: namn, vilket yrke de lärt sig i DDR, inom vilket yrke de arbetat inom i DDR, vilket yrke de har idag, födelseår, antal barn samt om barnen idag bor i de gamla eller nya förbundsländerna. Denna information var till nytta vid analysen eftersom jag kunde få ut ytterligare information genom denna. Samtliga blad i frågeformuläret skulle signeras av informanterna, detta för att de skriftligen skulle bekräfta riktigheten av sina svar. På frågeformuläret fanns även information hur de skulle fyllas i.

Frågeformulären bestod av öppna frågor som skulle besvaras på förlinjade blad innan mötet för själva intervjun ägde rum. För att undvika att några blad skulle gå förlorade numrerades bladen. Varje informant hade minst en månads tid att fylla i frågeformuläret.

Vid kontakt med informanterna enades vi om hur de skulle sända tillbaka frågeformulären. Dessa skickades eller överlämnades personligen till mig innan själva besöket.

Vid intervjutillfället bearbetades varje fråga systematiskt för att kontrollera att jag uppfattat svaren riktigt samt för att reda ut ev. oklarheter. Eftersom informanterna redan skrivit ned svar på frågorna kunde jag koncentrera mig på ev. följdfrågor. En dialogisk validering av intervjuerna genomfördes eftersom informanterna, efter intervjun, fick läsa igenom materialet för att kontrollera och korrigera ev. felaktigheter.

Jag hade inte något bortfall eftersom alla frågeformulär var korrekt ifyllda och alla frågor besvarats. En anledning till detta kan ha varit att jag personligen gjorde en muntlig uppföljning genom mitt besök hos informanterna.

För att informanterna skulle ha möjlighet att kontakta mig vid ev. oklarheter eller funderingar angav jag mitt telefonnummer på frågeformulären.

Informanterna hade ingenting emot att skriftligen dela med sig av sina upplevelser.